naše řeč

TAV PRO JAZYK ČESKÝ ČS. AKADEMIE VĚD

–8

ROČNÍK XXXVII • 1954

NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

NAŠE ŘEČ • ROČNÍK XXXVII • ČÍSLO 7—8 • VYŠLO V ZÁŘÍ 1954

Vydává Ústav pro jazyk český Československé akademie věd v Nakladatelství ČSAV. — Vedoucí redaktor: univ. prof. Dr. Alois Jedlička, výkonný redaktor: Dr. František Daneš; členové redakční rady: univ. prof. Dr. Jaromír Bělič, akademik Bohuslav Havránek, univ. prof. Dr. Václav Machek, univ. prof. Dr. Vladimír Šmilauer, akademik František Trávníček, Dr. František Váhala.

Redakce: Letenská ul. 4, Praha III, telefon 633 51 až 53. — Tiskne Knihtisk, n. p., závod 03, Jungmannova tř. 15, Praha II. — Administrace v Nakladatelství Československé akademie věd, Vodičkova ul. č. 40, Praha II, telefon 23 12 76, 23 14 78.

Vychází v pěti dvojčíslech do roka; předplatné na celý ročník 20 Kčs, cena jednoho dvojčísla 4 Kčs.

Dotazy, příspěvky a recensní výtisky zasílejte na adresu redakce (Letenská ul. 4, Praha III).

VÝKLADY SLOV

VÁCLAV MACHEK

Peskovati

Od dob Jungmannových se toto slovo odvozuje od adverbia *pesky*. Pochází ta domněnka vlastně od Rosy; Jungmann totiž cituje z Rosy *peskuji* = pesky sobě vésti, co pes sobě počínati. Toto pojetí se asi opírá o německé *hunzen*, *aushunzen*, jež uvádí Jungmann, a dále o druhý význam (rovněž Jungmannův), „bříditi, verhunzen", a konečně o sloveso *psovati* = spílati, *psouti* = spílati, láti jako psovi, kaziti, rušiti (které je skutečně odvozeno od *pes*; patrně kalk německého [*ver*]*hunzen*).

Třebaže ten výklad o *peskovati* vypadá téměř přirozeně, dostaneme se do nesnáze, hledáme-li nějaké jiné slovo, které by bylo tvořeno podobně, t. j. od adjektiva na *-ský* nebo od adverbia na *-sky*, tedy druhé takové sloveso na *-skovati*. Mám za to, že žádné takové neexistuje. Toto je závada nadmíru vážná; *peskovati* byl by jediný případ svého druhu! Kdyby to bylo sloveso starobylé, dalo by se v tom případě snad říci, že to je zbytek jinak již odumřelého druhu slovotvorného. Ale to sloveso je poměrně mladé, t. j. předpokládáme, že je tvořeno podle nějakého způsobu produktivního, čili máme právo ptáti se na útvary obdobné. Ale opakujeme, takových není, a ani v staré době se taková slovesa od -ь*skъ* (*-y*) netvořila. Je sice od adjektiv na *-ský* (po př. od adverbií na *-sky*) několik sloves, jako *panštěti* = přijímati panské zvyky, *barbarštěti* = upadati v barbarství, *počeštiti* = dodati českého rázu, učiniti českým, ale to jsou útvary na *-ěti* nebo *-iti*. Na *-ovati* máme od adverbií slovesa jako *opětovati*, ale — opakujeme — není žádného na *-skovati*. Ani tam, kde bychom je mohli čekat, t. j., kde adverbium na *-sky* (po př. *-cky*) mluvícímu jistě tane na mysli. To lze ukázat na př. na nářečním slovese severovýchodních Čech *němcovat:* mluví-li Čech po německu, řekne se, že *němcuje*. Čech umějící trochu německy se sešel třeba se známým Němcem a nemohl s ním mluvit jinak než po německu, protože ten česky neuměl; Čech se pak pochlubí, že *němcoval jedna radost*. Jiné dva doklady má Příruční slovník. Sloveso má ráz poněkud familiární a sféru přesně vymezenou (neužil bych ho o individuálním

jazykovém projevu skutečného Němce, ale jen o Neněmci!). Tedy nefamiliárně bych řekl, že onen Čech *mluvil německy*, ale odvozené familiární slovo na *-ovati* není tvořeno od adjektiva *německý* nebo od adverbia *německy*, ale od *Němec*.

Všimněme si i významu sloves *psovati* (*psouti*) a *peskovati*. U prvního slovesa cítíme všichni, že je odvozeno od *pes*. *Sepsouti* někoho, na př. podřízeného, znamená vyčiniti mu s takovými nevybranými výrazy a s takovým „odstupem", jak to lze udělat právě jen psovi. Sepsouti nějakou práci a pod. znamená zkaziti ji na „zmetka", že je — abych tak řekl — dobrá jen pro psa, jako na př. odpadky nebo zbytky jídla jen pro psa, že by jí mohl vzíti za vděk leda pes.* Jinak je tomu u *peskovat*. Především je nutno říci, že to slovo cítím jako knižní, v mém rodném nářečí (severovýchodních Čech) ono nežije. Rozumí mu snad každý, ale neužívá ho, leda ve spisovných projevech. Pro mne to znamená nikoli „psovati" někoho nebo něco, spíše jen prostě ‚hubovati, plísniti', ale ne tak jako *psovati*, t. j. ne tak, jako by ten druhý (káraný) byl jen něco jako pes. Na př. nadřízený úředník může peskovat podřízeného pro nějakou chybu, mistr učedníka, učitel žáka, panička služebnou, otec syna, mohu konečně peskovat v duchu i sám sebe. Bylo by vítáno, kdyby se i jiní vyslovili, jak to sloveso cítí a zdali je ono všude součástí živé slovní zásoby lidové. Zatím mám jen svědectví Fr. Daneše, že i pro něho je *peskovat* slovem knižním.

Tedy od adjektiva *peský* nebo od adverbia *pesky* naše sloveso pocházeti nebude. Jaký je tedy jeho původ? Odpověď na tu otázku lze vyčísti z grafiky jednoho dialektického zápisu toho slova. Ve svém „Slovníčku hanáckého nářečí z okolí vsi Senice na Litovelsku" je Ant. Lakomý[1] píše *pêskovat* a význam udává jako „nadávati, spílati, odmlouvati". Hláska *ê* je u Lakomého „střídnice za krátké *y*; je to široké, otevřené *e*." Naše slovo je tedy hanácká forma slovesa *pyskovat*; to je známo na Moravě (mají je Bartoš a Horečka) a na Slovensku (má je Kálal), je dále pol. nář. *pyskować* (Karłowicz) a záp. ukraj. *pyskuváty* (Kuzela - Rudnyćkyj), ojediněle je mor. *pýskať* (Bartoš). Je odvozeno od *pysk* (s významem ‚ret, huba'), upomíná tedy jak tvořením (na *-ovati*),

* V Příručním slovníku je uvedeno též zajímavé homonymon, slovo stejně znějící, *sepsouti se* na koho = vrhnouti se, sesypati se na někoho. Doklady jsou uvedeny dva, a to z J. Jahody (*Vesnice se na něj sepsula, už je konec jeho vejhudům. — Lidé sepsují se na dědečka*). Je patrné, že toto *sepsouti se* má původ jiný. Je to **se-súti se*, od stč. *spu súti* sypati: z praesentních tvarů *se-spu se-speš* atd. proniklo *p* i do tvarů infinitivního kmene (**se-spúti*), pak se provedl přesmyk *sp* > *ps*.

tak i významem a vulgárním rázem na č. *hubovat, držkovat,* mor. nář. *paščekovat,* slc. *papuľovať.* S tím je ve shodě i akusativní vazba předmětná.

Z hanáckého nářečí to slovo proniklo do Čech. Kdy a jakou cestou, o tom nic nevíme. Je otázka, do kterých oblastí krajových nebo do kterých děl literárních. Ale stalo se tak záhy. Prof. Fr. Ryšánek mi poskytl doklad z jednoho rukopisu 16. století: *a přietel neměl by peskován býti* (XIX B 6 Mudrci). Jungmann má nejstarší doklad (upozorňuje Šmilauer) z Jana Hostounského Peita z let 1612—1617. Tady nám právě chybí lepší znalost „střední doby". Lze říci, že dokladů je ze starší doby dosud jen velmi málo, což u slova toho významu překvapuje. Z minulého století má Ústav pro jazyk český doklady[2] od r. 1822. Že hanácké slovo může proniknout i za hranice hanáckého nářečí, na to máme jiný příklad: *kecati,* původně *kycati*[3]. I tu jde o slovo rázu hanlivého, po př. vulgárního, tedy stejného rázu, jako mělo a má i *pyskovati.* Ale u takových slov si nesmíme představovat šíření tak, že slovo postupovalo od dědiny k dědině, krok za krokem. Slova toho rázu se mohou šířit i jiným způsobem: buď náhodnými pobyty mluvících osob v cizím nářečním prostředí nebo — rovněž náhodně — skrze literaturu. Moji posluchači, kteří sloužili na vojně, mi potvrdili, že právě slova nějak zatížená „citově", zpravidla hanlivá a vulgárního rázu, mívají neobyčejný úspěch i daleko od svého domova: mezi vojáky a skrze ně dále se s úspěchem ujímají a šíří, v nynější době, na př. v západních Čechách, zvláště „masivní" nebo „šťavnatá" slova z nářečí moravských nebo slovenská. V starší době mohly podobně působit rovněž vojenské pobyty, ale i pouti, sezonní pobyty dělnictva i jiné přesuny v pobytech jednotlivců nebo skupin. Pěkný příklad zachytil Zubatý,[4] a to jak z moravského slova *včil* ‚nyní, teď' (*včilko* a p.) by málem byla vznikla v Praze jedna odvozenina dokonce ve funkci odborného termínu truhlářského.

V této souvislosti si musíme všimnout i jistých sloves stejných nebo podobných. Jungmann totiž uvádí pod *peskovati* i druhý význam, ‚bříditi, verhunzen' (*celé sukno mi zpeskoval; nic nejí, jen to peskuje*), a to jako slovo běžné v Krkonoších. Toto sloveso je zřejmě něco jiného, i když tu čteme německý ekvivalent verhunzen (od *Hund* pes). V mém nářečí se dosud říká *peštit* = k nepotřebě kaziti. Na př. když malé děti zamažou blátem nebo jinou špínou svůj krajíček chleba, že už není k jídlu, zpeštily jej; rozstříhají-li kus dobré látky na hadříky ke hraní; trhají-li nezralé ovoce a pak je nakousnou a zahodí. U Jungmanna toto *peštit* je v dodatcích; bylo mu dodáno od kaplana Petery, rodilého z Ro-

hoznice u Miletína. Tehdy mělo i význam ‚mrhati' (ženu), dnes ho tuším už nemá. Je zřejmé, že s *pyskovati* > *peskovati* nemůže souviset. Mám za to, že toto *peštiti* souvisí s mor. *špatit*, sloven. *špatit* = činiti špatným, to je škaredým, hyzditi; to sloveso má i formy s *e*, východosl. *špecic* (u Kálala), mor. *špetný* a pol. nář. *śpetny* = velmi škaredý, *szpatny*. Na východočeském území *špetit* bylo změněno v *peštit*. Jungmannovo „krkonošské" *peskovat* bříditi místo *peštit* není jinak doloženo, nebude to než nějaká efemérní místní kontaminace nářečního *peštit* s nově přišlým *peskovat*. Můžeme tedy snad toto „krkonošské" *peskovat* při úvaze o hanáckém *pêskovat* nechati stranou.

Zoun

Pod titulem „Co je zoun?" uveřejnil J. Zubatý v tomto časopise[5] článek pojednávající o záhadě již starší: stejnou otázku položil již r. 1892 Herrmannův časopis „Švanda dudák" a ještě v témže ročníku uveřejnil došlé odpovědi. Řekněme hned, že neuspokojila žádná z nich, a otázka se kladla znovu a znovu, až článkem Zubatého se zdála být vyřízena.

Slovo to bylo běžné v Praze, ale patrně jenom v jistých přirovnáních. Už Jungmann pod heslem *zoun* má jen toto: *červený* (*černý?*) *jako zoun, jako rys*. A Herrmann uvádí věty *byl* (*napilý a*) *červený jako zoun, bába* (*tlustá a*) *červená jako zoun*, dopisovatelé dodali dále *dopálil se, že byl jako zoun červený* (prý = jako krocan), *děvče mělo pentli kolem pasu jako zouna vole* (prý rovněž = krocana), *koukal na to jako zoun* (prý = jako tele), *napitý jako zoun*. „Ptali jsme se sta lidí, ale nikdo nemohl pověděti, co je zoun," dí Herrmann 1892. A ještě v roce 1915 si postěžoval znovu (jak svědčí Zubatý), že pořád ještě neví, co je zoun. Herrmannovi dopisovatelé měli rozmanité náhledy: mínili, že zoun je jakási ryba barvy červené, jakási cibulovitá rostlina, krocan, zvrhlá švestka (puchr), kovářský měch, rozžhavené železko do žehličky. Jak takové domněnky mohly vzniknout, o tom vykládá Zubatý, a my se proto jimi podrobně zabývati nemusíme. Ale ani Zubatý se nedopátral toho, co zoun vskutku je. Založil svůj výklad na tom, co napsal už jeden Herrmannův dopisovatel, totiž že v tom slově vězí **rzoun*, t. j. podle dnešního usu *rezoun*, zrzoun, a podrobně vypracoval zvláště hláskoslovnou stránku věci.

Zabýváme-li se dnes tímto slovem znovu, činíme tak proto, že se nám podařilo — jak doufáme — najíti skutečný vlastní význam a původ toho slova. Nejdříve však uvedeme, co ze staršího výkladu zůstane i nyní. Zubatý uvedl příjmení *Rzoun*, *Rzounek* a *Zou-*

nek. Není pochyby, že tato příjmení jsou vskutku toho původu, totiž od *rez*, a že znamenala „rezka", zrzouna. Ale obecné jméno *zoun* má původ jiný. Mám za to, že jeho východiskem je *žhoun.* Toto slovo skutečně žilo. Znal je Čelakovský a pojal je do svých „Dodavků ke Slovníku Josefa Jungmanna", jež vyšly v Praze 1851. Uveďme plné znění jeho hesla:

ŽHAUN, u, žhaunek, u, m. = *řeřawý uhel, žhawý oharek, glühende Kohle.* Byl wjtr (při tom ohni), že žhaunky na čtwrt hodiny létaly. *Exc. 2. W gižnjch Čechách znamená mjstem* žhaunek *též toliko co padagjcj hwězda,* Sternschnuppe, *wyslowuge wšak se obyčegně* žaunek.

Vše je ihned jasné. *Žhoun* změněno v *žoun* a dále v *zoun.* Je dobře na místě v přirovnání „červený, rozpálený jako zoun", t. j. jako řeřavý uhel. Nezapomeňme, že některá přirovnání ráda nadsazují: říkáme, že někdo je bledý jako křída, zelený jako citron, tenký jako tříska, studený jako rampouch, žena je široká (tlustá) jako díže, jako kamna, maso bývá tuhé jako podešev, polévka (vystydlá) bývá jako led.[6]

Co se týká způsobu tvoření, *žhoun* je *žьg-unъ*, od *žьgǫ*, stč. *žhu žéci* (nč. *žhnu žhnouti*), příponou *-unъ* (kterou máme — po slovesných kořenech — i v *běh-oun, tah-oun, bruč-oun, hlt-oun*).

Za dob Čelakovského žilo tedy *žhoun* v jižních Čechách, zdá se však, že spíše už právě dohasínalo. Poslední stopou jeho samostatné existence je zpráva, že znamená „rozžhavené želízko do žehličky". To nemusí být založeno na přirovnání (jak mínil Zubatý), ale na tom, že do jistého druhu žehliček se vkládaly kousky (do červena) rozžhaveného dřevěného uhlí; ty později nahrazovány žhavým železem: byl tedy do žehliček vkládán skutečný žhoun. Změna *ž* > *z* způsobila pak, že slovo přestalo být průhledným; i to uspíšilo jeho zánik jako samostatného slova. A tak se udrželo jen v přirovnáních, kde se konstatuje červenost spojená se zvýšením teploty (při hněvu, spěchu, po vydatném najedení nebo napití). Dodejme ještě, že změnu *ž* > *z* mohlo mu způsobit právě příjmení *Rzoun.*

Jen ve třech bodech můžeme vývody Zubatého doplniti nebo opraviti. Na s. 232 píše Zubatý: »Na rybu „zouna" jsem se ptal několika zoologů, ale neznají jí; ani není u nás — mimo ozdobné ryby cizího původu — ryb červených.« Ovšem není červených; ale jedna ryba (perlín, červenopeřice čili zruka = Scardinius) má červené ploutve a kromě toho v oku červenou skvrnu (zřetelný rozpoznávací znak!). Ryby mají v rybářském slangu svá jména další. Jako lidský *zrzoun* má červené jen vlasy, tak i této rybě stačí jen ploutve: může docela dobře rybářům býti „rzounem". Za druhé *zboun,*

zbon, zún „puchr" (puchor, bouchoř, zvrhlá švestka). *Zbon* má po prvé Jungmann pod heslem *puchr*, dále je u Kotta V, 381 jako „us." (slovo běžné); *zboun* je tamtéž od Mělníka, kromě toho je doložen v Čes. lidu 12, 227 od Čelákovic. Budou původu asi jiného než *rzoun*! Mám za to, že v nich vězí *buch-* (*puch-nouti*), srov. *bouchor*, s *n*-ovou příponou *puchna*,[7] *pouchně*.[8] Tato a podobná slova[9] podléhají dalším změnám. Přesmykem vzniklo chodské *houpor*,[10] z toho dále *oupor*, ale i s *b ouborek*,[7] *oubor*, *úbor*.[11] Od nějakého tvaru s *b* a s *n* (asi *z-bouchně*?) bude i onen *zboun*, *zbon*. — A do třetice: *koukal na to jako zoun*. Zde vězí patrně něco jako **zav-un* od *záti* (mor. *zat* má u Bartoše význam ‚otvírati hubu'; *husa zeje*[12] = otvírá zobák; *kdo je udýchanej, zeje*[13]); stran *-av-* srov. slovenské *rozavený*, *rozavúst* u Kálala a dále mor. **rozavit* > *rozdávit* ‚rozevříti' u Bartoše, *rozďavit*, *rozjaviť* u Kálala.

Poznámky:

1 Výroční zpráva reálky v Mor. Ostravě za 1910/11. — 2 Opatřil mi je Fr Daneš; děkuji mu zde za to. — 3 O *kecati* viz v mém článku ve Sborníku prací filosofické fakulty brněnské university I, 1952 s. 85. — 4 Naše řeč 7, 1923, s. 233. — 5 Naše řeč 7, 1923, s. 225n. — 6 Hojné další příklady se najdou v knize J. Zaorálka, *Lidová rčení* (Praha 1947), s. 423—562. — 7 Naše řeč 3, 1919, s. 85. — 8 Hruška, *Dialektický slovník chodský*. — 9 Viz je v Naší řeči 7, 1923, s. 311. — 10 Hruška; též v jihozápadních Čechách: Dušek I, 34. — 11 Naše řeč 8, 1924, s. 223n. (na tomto místě se však *oubor* neprávem odděluje od *oupor*!). — 12 Naše řeč 7, 1923, s. 93. — 13 *Jakubec*, Český lid (Zíbrtův) 1, 1892, s. 455.

PŘÍSPĚVEK K NORMALISACI HORNICKÉHO NÁZVOSLOVÍ

JAROSLAV KUCHAŘ

Každá normalisace názvoslovné soustavy musí se opírat nejen o studia věcná, o analysu, klasifikaci a definici pojmů, ale i o studia jazyková, o jazykové hodnocení pojmenovávacích prostředků a o výběr z užívaných a shromážděných synonym.

Příčinou synonymity pojmenovávacích prostředků v odborném vyjadřování je zpravidla ta skutečnost, že se názvy šíří ústní tradicí v určitých geograficky nebo společensky omezených prostředích, nevázány celonárodními normami písemného spisovného vyjadřování. Typickým příkladem takového systému pojmenování založeného téměř výhradně na ústní tradici je názvosloví karetních her, na území českého jazyka značně nejednotné; také na př. vyjadřování myslivecké není dosud ve spisovných projevech dostatečně propracováno a vytříbeno, takže hranice mezi názvy skutečně odbornými, spisovnými (termíny) a výrazy slangovými není úplně

jasná. Začíná-li se takové názvosloví uplatňovat ve spisovných projevech, cítí se vždy potřeba jednoty, výběru a ustálení nejvhodnějších názvů, potřeba normalisace.

V hornictví je jazyková situace podstatně jiná. Hornictví má dlouhou písemnou tradici a jeho názvosloví je zachyceno již v početné řadě odborných děl a slovníků.[1] Většina z těchto slovníků si však kladla jen cíle informativní, chtěla seznámit s významem odborných názvů českých (tak na př. Arnošta Vysokého Materiál k slovníku technologickému, Litomyšl 1861), nebo u překladových slovníků informovat o možnostech překladu názvu cizího. Jeden z posledních hornických slovníků, Hornicko-hutnický slovník německo-český O. Langhammra z r. 1935, v předmluvě uvádí: „Čím více jest výrazů pro jeden a týž pojem a jeho jemné odstíny, tím dokonalejším jest také způsob vyjadřování.“

Tato snaha o synonymickou bohatost — podobná snahám našich obrozenských buditelů[3] — vedla autora k tomu, že na př. sloveso *schrämmen* překládá devíti českými ekvivalenty. Zachycuje tedy s kronikářskou pečlivostí stav názvosloví v určité době, ale shromážděný materiál jazykově netřídí a nehodnotí, neklade si otázku normy.

Nedostatek pevné a ustálené názvoslovné normy odráží se pak i v odborné literatuře. Jako příklad citujeme několik míst z Úvodu do hornictví z r. 1944: Dobývání v *plástech* (*etážích*, *patrech*) čili v *lávkách* (nadpis na s. 115), ...výstroj *se vyráží* čili *rabuje* strojními vrtáky (110), ...sloj se *podbrázdí* čili *podšrame* (110), ...havíř rozeznává *čerstvé* čili *úvodní* nebo *vtažné* větry (231), ...klece mají *záchyty* čili *chytadla* (365), ...podle účelu máme brzdy *provozní* čili *jízdné* (*manévrovací*) (366) — atd., téměř na každé stránce textu.

Při uspořádávání a normalisaci hornického názvosloví bude tedy prvním úkolem vyrovnat se s touto rozkolísaností názvosloví a synonymické shluky názvů zhodnotit jazykově na základě shromážděného a rozbíraného materiálu. Podobně chápal svůj úkol i autor polského terminologického slovníku hornického[2], který v úvodu praví, že „taková práce (uspořádání názvosloví) musí být založena na rozsáhlých studiích a opírat se o jazykovou kulturu“.

Ve svém příspěvku pokusíme se o takový rozbor dvou odborných

---

[1] Viz na př. článek K. Sochora v Jazykovědných zprávách Státní studijní knihovny v Ostravě (duben 1954), v němž je ve zkratce shrnut i vývoj hornického názvosloví.

[2] Stanisław Gisman, *Słownik górniczy*, Katowice 1949.

[3] Srov. Al. Jedlička, *Josef Jungmann a česká terminologie linguistická a literárně vědná*, Praha 1948.

hornických pojmů a jejich pojmenování pro potřeby hornického terminologického slovníku připravovaného Ústavem pro jazyk český.

Zastavíme se nejprve u souhrnného názvu pro různé druhy dobývacích strojů, jimiž se v uhlí vytvářejí brázdy a někdy i zásekу. V literatuře se dnes vyskytuje pro tento stroj několik pojmenování: *šramací stroj*, *šramačka*, *zářezný stroj*, *řezací stroj*, *brázdicí stroj*, *brázdič*, *brázdička*, *vrubovka*. Langhammer v citovaném slovníku uvádí ještě názvy *brázdidlo*, *šramadlo*, *šramovka* (s přívlastkem *strojní* nebo *strojová*), Příruční slovník jazyka českého navíc ještě *šramka* a *šramovačka*.

Názvy se základem *šram-* jsou v odborných pojednáních řídké, zvláště po r. 1945, ačkoli jsou jistě nejstarší a pocházejí z doby, kdy se při tomto způsobu dobývání uhlí používalo nástrojů primitivnějších. Jakmile se však pro tento pojem a pojmy s ním související ustálila nová synonyma domácí (*brázdička*, *brázdění*, *brázda* a p.), začíná se pociťovat odlišné stylistické zařazení původně přejatých slov a ta ze spisovných projevů čím dál víc ustupují.

Názvy *zářezný* nebo *řezací stroj* vyskytují se v odborné literatuře také poměrně ojediněle, zřejmě proto, že základ jejich pojmenování, totiž „řezání", není odborným hornickým výrazem a názvy nemají oporu v soustavě pojmenování.

Nejčastější jsou v dnešní době pojmenování vycházející od slovesa *brázditi* a od podstatného jména *brázda* jako náhrady za starší *šram*. Ačkoli se vyskytují ještě ojedinělé hlasy, že *brázda* není pojmenováním nejvýstižnějším, přece jen se ve svém odborném významu (hluboký zářez rovnoběžný s nadložím a podložím) ustálila a je základem k tvoření dalších odvozenin. Všechna tři synonyma, *brázdicí stroj*, *brázdič* a *brázdička*, mají v literatuře téměř stejnou frekvenci; s hlediska terminologického je z nich nejméně vhodný *brázdič*, poněvadž označuje také řetězový pás, který je součástí brázdicího stroje, a kromě toho horníka brázdicí stroj obsluhujícího.

Nově se po r. 1945 objevila *vrubovka*, na Ostravsku pod vlivem polštiny a jinde pravděpodobně i pod vlivem ruštiny. Uplatňuje se zejména v jazyce hovorovém a v reportážních zprávách novinářských; v odborných pojednáních užívají tohoto pojmenování jen někteří jednotlivci. *Vrubovce* jako odbornému termínu je na závadu to, že je jako pojmenování isolována (neexistuje *vrub*, *vroubiti* a p.), ačkoli s okolními pojmy těsně souvisí.

Na základě tohoto hodnocení se v připravovaném hornickém slovníku označují názvy se základem *šram-* jako nespisovné, *zářezný stroj*, *řezací stroj*, *vrubovka* a *brázdič* jako neodborné. Zbý-

vají jako odborné termíny jen názvy dva, *brázdicí stroj* a *brázdička*, což jistě není jednotnosti terminologie na závadu. K podobnému výsledku dospěl i Vl. Michálek v cyklostylovaném Seznamu rusko-českých hornických výrazů z r. 1953.

Jiným příkladem rozkolísanosti hornického názvosloví jsou synonyma *lavice*, *lávka*, *plást* a *vrstva* pro jeden ze základních útvarů uhelných ložisek (rusky *sloj*, německy *die Bank*). Rozlišení těchto synonym pro potřeby normalisace je o to obtížnější, že se mezi nimi objevují menší významové rozdíly, které někteří uživatelé respektují, jiní nikoli, a že se tu hledisko obecně geologické prolíná s hlediskem hornickým (dobývání uhlí a jeho metody).

Pojmenování *vrstva* se vyskytá nejčastěji v nejširším a nejobecnějším významu geologickém. Tak u Jičínského (s. 16): „Sloj je hornický název pro takové sedimentární ložisko užitkového nerostu, jež tvoří na velkou plošnou rozlohu rubatelnou vrstvu (lavici) o téměř stálé mocnosti." Nemusíme tedy o vrstvě jako o odborném hornickém termínu uvažovat, protože při dobývání užitkových hornin je tento geologický pojem zastupován různými názvy (*sloj*, *žíla* a p.). Pojmenování *lavice* v tomto významu dnes silně zastarává a neuvádí je již žádný z odborných slovníků poslední doby (Parma, Teyssler-Kotyška, Langhammer, Michálek), i když se u starších autorů ještě občas vyskytne.

Zbývají dvě pojmenování, *plást* a *lávka*; rozdíl mezi nimi se snažil rozlišit již Vysoký. *Lávka* (v jeho názvosloví *lavice*) je díl plástu oddělený od ostatních jalovými nebo prorostlými mezivrstvami, t. zv. proplástky. S hlediska geologického uložení nebude — zdá se — takové rozlišení nutné a většina autorů vystačí s pojmenováním *plást* („sloj se skládá ze tří plástů" a p.). S hlediska dobývání uhlí však lávce přibývá ještě jeden význačný významový rys: je to takový plást, který je rubán samostatně. Z tohoto významového odstínu vznikl i běžně užívaný název dobývací metody, t. zv. lávkování, t. j. dobývání uhlí odděleně po jednotlivých lávkách, zvláště v povrchových hnědouhelných lomech, kde je sloj prostoupena pevnějšími proplástky. V povrchovém rubání je to pojmenování jednoznačné, které nemá vedle sebe žádná synonyma; v hlubinném rubání, kde se tohoto způsobu u mocnějších slojí rovněž užívá, je bohatá synonymie: dobývání v plástech, v etážích, v patrech, v lávkování a j.

Ukazuje se tedy prospěšné naznačený významový rozdíl mezi *plástem* a *lávkou* i při normalisaci hornického názvosloví zachovávat a také *lávkování* ponechat jako odborný termín pro skutečné dobývání v lávkách. *Lavici* pak budeme hodnotit, užije-li se jí

dnes v odborných pojednáních, jako název nespisovný, zastaralý a *vrstvu* budeme charakterisovat jako termín geologický, nikoli přímo hornický.

Ukázali jsme na dvou vybraných příkladech, jak se hlediska jazyková, resp. jazykově terminologická uplatňují při práci na normalisaci názvosloví. Viděli jsme však také, jak není možno pominout ani stránku věcnou, detailní znalost příslušného oboru. Můžeme proto jen znovu připomenout skutečnost dnes už často zdůrazňovanou, že dnešní odpovědné úkoly terminologické je možno úspěšně plnit jen v těsné spolupráci jazykových odborníků s pracovníky jednotlivých oborů.

SUCHAR, SUCHARSKÝ, SUCHARSTVÍ...

VÁCLAV KŘÍSTEK

Je známo, že slovní zásoba jazyka je citlivým registrátorem změn ve výrobní i jakékoli jiné činnosti člověka. „Nepřetržitý růst průmyslu a zemědělství, obchodu a dopravy, techniky a vědy vyžaduje od jazyka doplňování jeho slovníku novými slovy a výrazy, nezbytnými pro jejich činnost" (Stalin). K změnám ve slovní zásobě dochází mimo jiné také tím, že mnohá slova nabývají nového významu a že ze slovníku mizejí slova, která zastarávají, označují jevy dané společnosti již nepotřebné, cizí. To platí o slovní zásobě každého jazyka a v kterékoli etapě jeho vývoje. Pro doklady není třeba chodit daleko.[1] Slovní zásoba současného českého jazyka se doplnila značným počtem nových slov, která vznikla v souvislosti se změnami v oblasti výroby, dopravy, obchodu, kulturního, politického, společenského života atd. Objevila se nová slova a výrazy jako *pětiletka*, *proudová stavba*, *Tencerův rám*, *dílcová metoda*, *Spofa*, *mládežník*, *kachník* . . .; slova známá již dříve nabyla nového významu, na př. *úderník*, *brigáda*, *zlepšovatel* a j. Slova jako *panská*, *komorná*, *hejtman*, *četník* objevují se už jen v souvislosti s výklady o společenských poměrech v dobách minulých. Za nějaký čas je budeme moci škrtnout ze živé slovní zásoby češtiny a budou náležet jen do zásoby historické. V době ne tak dávné měla velkou frekvenci slova *mevro*, *mevrovati*[2] (pův. zkratka pro *Mezinárodní výstavu rozhlasu*, přenesením pak jistý typ rozhla-

[1] Naše řeč věnovala pozornost těmto změnám v současné slovní zásobě i v jejím vývoji už dříve v článku M. Dokulila (35, 1951—52, s. 121n.) a ve stati autora tohoto příspěvku (35, 1951—52, s. 1n.).
[2] Srov. Naše řeč 33, 1949, s. 79n.

sového pořadu, charakteristický tím, že se v něm aktivně účastnili i návštěvníci této výstavy a rozhlasových estrád); dnes jsou tato slova skoro úplně zapomenuta.

Posluchači Jazykového koutku Československého rozhlasu nebo čtenáři Trávníčkova Jazykového zákampí (v bývalých Lidových novinách, v Literárních novinách nebo nyní v Hostu do domu) a všichni, kteří se zajímají o otázky jazykové, vědí, že vytvořit dobré nové slovo, které by správně pojmenovávalo skutečnost a které by zároveň způsobem svého tvoření odpovídalo všem ustáleným zákonitostem českého jazyka v oblasti tvoření slov, je někdy velmi těžké. Při velmi značné potřebě nových slov se často stává, že vzniká mnoho slov nevhodných. Vzpomeňme jen na úporný boj jazykovědců proti slovu *protiplán*; trvalo to dlouho, než bylo vytlačeno správným *nadplánem*. Houževnatě se přes mnohé útoky drží i jiná nevhodná slova jako *nanésti*, *nanášeti* (ve významu ‚přednésti, vysloviti'), *nahlásiti* (které zatlačuje běžné *ohlásiti*) atd. Nejsou však řídké ani ty případy, že nové slovo se zrodí v okamžiku a stane se v krátké době majetkem celého národa. Je to tehdy, kdy je takové slovo zvlášť dobře tvořeno a je potřebné. Je to na př. dnes již starší slovo *rozhlas* nebo *dálnice*, z nových třeba *výkrmna*, výraz *hnízdová sadba* a j.

Je jistě velmi zajímavé, že vytvořit slovo zcela nové, nějaký shluk hlásek, s kterým jsme se dosud nesetkali, slovo oproštěné od slovních rodin v českém jazyce již existujících, je zcela nemožné. Myslím tu na nová t. zv. slova značková (jak je nazval zesnulý profesor Vilém Mathesius), jako *les*, *dům*, *hora*, *nésti* atd. Vezmeme-li kterékoli z našich domácích nových slov, můžeme lehce zjistit, že každé z nich kotví hluboce v českém národním jazyku, hlásí se do slovní rodiny, která je již odedávna v jazyce známá a běžná. Tak na př. nové *samovazač* hlásí se zřetelně do rodiny slov, jejichž základem je sloveso *vázati* a zájmeno *sám*; slovo *pečivárny* tkví svými kořeny v prastarém slovese *péci*, *chladnička* v *chladiti*, *výkrmna* v *krmiti*; odborné slovo *předák* má týž základ jako na př. přídavné jméno *přední* nebo podstatné jméno *přednost* atd., tedy předložku *před*. Ani v příponách a předponách, jimiž od jistého základu tvoříme nová slova odvozená, není a nemůže být nic náhodného. Vidíme naopak, že se postupně odstraňuje synonymita (souznačnost) slovotvorných přípon, a to v tom smyslu, že se jejich význam specialisuje, vyhraňuje. Tak na př. přípony *-isko* a *-iště*, které v dobách starších měly týž význam (srov. *strnisko* vedle *strniště* a j.), nabývají každá svého speciálního významu, a tedy vyhraněného uplatnění: příponou *-isko* tvoříme slova, která označují v pojetí místním nějaký soustředěný bod

(typ *ohnisko*), přeneseně též v pojetí abstraktním (*východisko, stanovisko*), dále pak pro člověka nelákavý, nežádoucí prostor (na př. *bahnisko, křovisko*); tato přípona je homonymní s příponou *-isko*, běžnou ve slovech jako *chlapisko, psisko, dubisko*, tedy s příponou zveličovací a afektivní; příponou *-iště* tvoříme zpravidla pojmenování větších, převážně otevřených prostranství, kde se něco koná, provozuje, která k něčemu slouží (na př. *staveniště, stanoviště, koupaliště* atd.).[3] Platí-li tato zákonitost pro tvoření nových slov odvozováním nebo skládáním, platí ovšem také pro tvoření víceslovných pojmenování — sousloví. Můžeme tedy tento odstavec uzavřít zjištěním, že z domácích prvků nelze vytvořit nové slovo značkové, nýbrž jen slovo popisné (abychom zůstali u terminologie V. Mathesia), t. j. slovo, které kotví v některé z běžných slovních rodin a které již svým skladem prozrazuje a napovídá svůj obsah. (Do jisté míry výjimku tvoří ovšem některá slova zkratková, jak ukážeme dále).

Poněkud jiná je situace u slov přejatých z jazyků cizích. Přejímání hotových slov je také vydatným zdrojem obohacování slovní zásoby, a to nejen v současnosti, nýbrž i v minulosti. Podívejme se na př. na nedávno přejaté slovo *kombajn*. Přejali jsme je již hotové z ruštiny, která je přejala zase z angličtiny. Jeho základem je vlastně slovo kořenící až v latině, které žije i u nás na př. v známém slovese *kombinovati* nebo v podstatném jméně *kombinace*. Najít vhodné slovo domácí pro *kombajn* je jistě těžké a ostatně i zbytečné. Slovo *kombajn* — a s ním i ostatní přejatá slova, jako *agregát, televise* a j. — je ovšem slovo značkové, je to nová značka, jejímuž porozumění nám její sklad nenapomáhá, jí se musíme prostě naučit. Přejímání slov z cizích jazyků je tedy zdrojem nových slov značkových. Odtud lze do jisté míry vysvětlit snahu po překládání cizích slov vhodnými slovy domácími (*automat — samopal, radio — rozhlas*).

Po této stránce jsou také zajímavá slova zkratková, ať již jde o slabičné nebo písmenné zkratky (tedy na př. *Spofa*, bývalá *Staska, Svazarm* nebo *ROH, AMU* atd.).[4] Třebaže prvky, z nichž jsou tato slova tvořena, jsou vesměs domácí nebo alespoň zdomácnělé, máme s jejich porozuměním často dost potíží, které jistě souvisí s jejich druhotnou značkovostí.

---

[3] Srov. o tom více v článku I. Poldaufa ve *Sborníku vysoké školy pedagogické v Olomouci*, Jazyk a literatura I, Olomouc 1954, s. 57.

[4] Srov. o nich výklad M. Helcla v článku *Zkratková slova* v Naší řeči 33, 1949, s. 161n.

Slovo *suchar* (a jeho odvozeniny), jehož objevení nebo spíše oživení v naší slovní zásobě chceme v tomto článku zaznamenat, nemůžeme však zařadit do žádné z předcházejících skupin. Patří totiž mezi málo početná „staronová" slova jako *družba, úderník, brigáda* a j., kterých jsme sice užívali již dříve, avšak v odlišném významu než nyní. A tento nový význam se nevyvinul z významu dřívějšího, nýbrž uplatnil se nově, vlivem příbuzného jazyka, ruštiny. Tak *družba* je v češtině již staré slovo, které zaznamenává i Jungmann, ovšem jen ve významu ‚druh ženichův'. Ve významu jiném užívá se tohoto slova v době obrozenské i později jako slova jazyka literárního, básnického (s významem ‚přátelství') a nejnověji pak, ve významu ‚nezištné přátelství mírumilovných národů', až po druhé světové válce (episodicky se objevovalo také v legionářské literatuře) — v obou případech jistě podle ruštiny. Podobně tomu bylo i se slovy *úderník, brigáda* — viz již výše.

V jazyce se zpravidla neděje nic bezdůvodně a ani nové slovo *suchar* se neobjevilo z libovůle, nýbrž z potřeby. Jen málokdy se stává, že „zrození" slova můžeme datovat tak přesně, jako první užití slova *suchar* v novém významu. Po prvé zaznělo na zasedání ÚV KSČ z 3.—5. prosince 1953. Užil ho náměstek předsedy vlády s. Václav Kopecký. V neděli 13. prosince téhož roku, kdy byly hlavní části diskusního příspěvku s. Kopeckého otištěny v Rudém právu, seznámila se s ním najednou celá česká veřejnost. S. Kopecký nenechal nikoho na pochybách, pokud jde o obsah tohoto slova a o jeho původ. Říká: »Žel, i v naší zemi, zemi Jaroslava Haška a Julia Fučíka, v zemi, jejíž lid je proslulý svým smyslem pro humor, radost a veselí, se již zrodil za naší éry onen zvláštní typ kulturníka, jemuž se v Sovětském svazu dostalo názvu „suchar" . . . Ano, jsou u nás tak zvaní „suchaři", kteří myslí, že příchod socialismu znamená, že lidé přestávají být lidmi s normálními lidskými radostmi, tužbami, vášněmi, zálibami a životními nároky a že se stávají pouhými mechanismy, jež je možno libovolně natahovat, aby vydržely přijímat nic než these, formule, stereotypní fráze atd. Tito suchaři si představují kulturní a společenský život za socialismu tak, že přestanou všechny formy kultury a zábavy, jež lidé pěstovali dříve a jimiž se obvykle obveselovali, na příklad že se přestanou hrát známé a líbivé opery, balety a operety, že se přestane pěstovat satira a kabaretní humor, že se přestane tančit, že v socialismu nemá být módní vkus, elegance oděvu, obuvi, nábytku atd. . . .«. Prostě tito suchaři se domnívají, že „znakem kulturního a společenského života za socialismu je chudoba, sebeodpírání, askese, nuda, šeď, jako by být veselým

a bavit se patřilo k přežitkům buržoasní minulosti a ke znakům západnictví". Dále pak mluví s. Kopecký o „sucharském pojetí kulturního a společenského života" a vytvořil tak k novému slovu jeho první odvozeninu — přídavné jméno *sucharský*.

Tak se objevilo a můžeme říci i zrodilo nové slovo *suchar*. Ovšem slovo *suchar* jsme už měli; najdeme je už u Jungmanna, kde je zaznamenáno též s kvantitou *suchár* a vedle toho pak jeho obměny *suchán, suchoun, suchant* ve významu ‚suchý, hubený člověk', dále pak „něco suchého, sušeného, jako suché ovoce, dvojpečený chléb (Zwieback), suchý strom, suchá větev, mor. suchý vřed". Podobně je zachyceno toto slovo i v Kottově slovníku, v Příručním slovníku i u Váši-Trávníčka. V dnešním spisovném jazyce převládá podoba *suchar* ve významu ‚druh trvanlivého sušeného pečiva', podoba *suchár* ve významu ‚suchý strom, suchá větev'; v moravských dialektech je běžná podoba *suchár* ve významu ‚vyzáblý, suchý člověk'. Z odvozenin je nejběžnější přídavné jméno *sucharový* (sucharová moučka), tvořené příponou *-ový*, běžnou u přídavných jmen označujících mimo jiné látku, z níž se něco dělá nebo z níž je něco vyrobeno, která k něčemu slouží a pod. (srov. *tvarohový, kovový* a j.). Už přídavné jméno *sucharský* (utvořené příponou *-ský*, jíž se tvoří druhová přivlastňovací adjektiva ke jménům osob — srov. *novinářský* atd.) a tvary podle životného vzoru (*suchaři* . . .) ukazují zřetelně, že význam nově přejatého slova *suchar* se nekryje s významem slova starého. Zde jde o „typ kulturníka", který se projevuje nesprávným, škodlivým pojetím a chápáním kulturního a společenského života za socialismu. V ruštině, jak ukazuje s. Kopecký, užívá se slova *suchar'* v tomto významu běžně.[5] Tak na př. čteme v Humoristických povídkách Leonida Lenče: „Suchar se z tebe stal, prokurátore, sušená ploštice, to ti řeknu, nezlob se!"[6] — V češtině ještě snad více než v ruštině pociťuje se ovšem slovo *suchar* v novém svém významu jako metafora vzhledem k rozpětí, které je mezi významem ‚pečivo' a ‚škodlivý typ kulturníka'; je proto silně citově zabarveno, má charakter expresivní (není jistě náhodné, že v projevu s. Kopeckého je slovo *suchar* uvedeno v uvozovkách).

Třebaže slovo *suchar* označuje člověka s nežádoucími rysy a vlastnostmi, který ve věcech kultury a společenského života

---

[5] Ušakov (*Tolkovyj slovar' russkogo jazyka*) zaznamenává tento trojí význam: 1. zasušennyj kusok chleba, 2. (přenes.) o čeloveke krajne chudoščavom, uschudavšem, 3. (přenes.) o čeloveke cholodnom, bezučastnom, neotzyvčivom.

[6] Leonid Lenč, *Humoristické povídky*, z ruštiny přeložil A. Lebeda, Praha 1953, s. 142.

škodí z přehnaného levičáctví věci dělnické třídy, je to označení v dané situaci potřebné. Suchar byl rázem odhalen i pojmenován a nyní se nám bude snáze bojovat proti sucharům a proti jejich škodlivému počínání — *sucharství, suchařině, suchaření*... (což jsou všechno nové odvozeniny, označující počínání sucharů).[7]

Zdá se, že nejvhodnější odvozenina pro označení počínání sucharů je *sucharství*. Tvořena je zcela pravidelně od přídavného jména *sucharský* (jako dvojice *krejčovský — krejčovství, dětský — dětství* a pod.). *Suchařina* je spíše označení konkretního sucharského počinu (podobně jako na př. *klukovina*), třebaže doklad z Dikobrazu na to neukazuje. *Suchaření* je pak běžné podstatné jméno slovesné od slovesa *suchařiti*, které však doloženo nemám, ačkoli je lze tu a tam slyšet. *Sucharština* připomíná podobně tvořená slova jako *háchovština, oblomovština* a j. od příslušných přídavných jmen (*háchovský, oblomovský*); má s nimi společné to, že je to rovněž pojmenování citově, a to hanlivě zabarvené.

Vedle těchto odvozenin je možno slyšet a občas i číst výrazy další. Tak na př. v 25. čísle 10. roč. Dikobrazu píše Karel Bradáč: „Dokonce nebyl sucharem ani v době, kdy se ještě lidstvo na suchary a antisuchary nedělilo." Zde je zajímavé, že autor užil cizí záporové předpony, která v tomto významu je běžná zpravidla jen u slov cizího původu (na př. *talent — antitalent*), nikoli domácí záporové předpony *ne*-; — podle dvojice na př. *kuřák — nekuřák* mohli bychom čekat též *suchar — nesuchar*. Ukazuje to k tomu, že autor pociťoval slovo *suchar* za přejaté nebo aspoň nezvyklé. [Snad tu působí méně obvyklá přípona *-ar* ve srovnání s běžnou příponou *-ař* (srov. *houbař, houbařský, houbařství*)]. Odvozeniny další, jako na př. *odsucharštit, odsucharštění* je třeba pokládat již za slangové. Nám ovšem nejde o hodnocení všech těchto nových výrazů; jejich množství rovněž ukazuje k tomu, že slovo *suchar* bylo přejato vhodně a v pravý čas. Pomohlo nám pojmenovat nesprávný, nesocialistický poměr ke kultuře a k společenskému životu a uvědomit si zároveň poměr správnější, opravdovější a radostnější. Až „suchaři" vymřou, škrtneme rádi i jejich pojmenování z naší slovní zásoby.

---

[7] Odvozeninu *sucharství* je možno opět připsat s. Kopeckému; užil jí ve svém diskusním příspěvku na X. sjezdu strany. O *suchařině* mluví na př. Michal Sedloň v satirické básni Proměna (Dikobraz, 1954, č. 10): „Proti *suchařině* vydali se v boj..." Sedloň zde upozorňuje na to, abychom v boji proti sucharství nezašli do druhého extrému, neorganisovali jen zábavy a nezapomněli na budování.

KLICPERA A MÁCHA

(Poznámky k srovnávací jazykově stylistické charakteristice)

FRANTIŠEK CUŘÍN

Vývoj literárního jazyka českého obrození rozdělilo dosavadní bádání na dvě období. Až do let třicátých zdůrazňují čeští spisovatelé především slovník a obohacují jej zvláště slovy nově tvořenými, řídíce se přitom Jungmannovým rozlišováním literatury vyšší a nižší. Druhé období vcelku přestává zdůrazňovat lexikální složení básnické řeči, opouští rétorismus období prvního a přiklání se víc k jazyku lidu. Zdůrazňuje zvlášť v poesii zvukovou stránku jazyka a z prózy tohoto období vychází i próza pozdější. Toto druhé období zahajují podle zjištění Havránkova Čelakovský, Mácha a Tyl. Máchův jazyk „pracuje jak po stránce zvukové a tvarové, tak i po stránce lexikální se zásobou jazykových prostředků obvyklých v jazyce jeho doby".[1] Od ostatních současníků se Mácha liší uměním, s nímž využil právě zvukové stránky jazyka.

Václava Klimenta Klicperu zařadil F. Vodička do stadia doznívání českého preromantismu, tedy do přechodu z období prvního do druhého.[2] Charakterisoval jej však jen jako prozaika. B. Havránek užil rétorické prózy Klicperovy jako příkladu pro odlišení nové prózy Máchovy a Tylovy.[3] Máme však zatím málo rozborů a charakteristik jazyka v Klicperových dramatech. Dosavadní povšechné posudky pocházejí většinou od literárních historiků. Ti konstatovali jen velikou rozmanitost Klicperova slohu a jazyka, upozorňovali na rozdíly mezi jednotlivými druhy dramatickými nebo mezi hrami staršími a mladšími. Jan Máchal na př. chválí v Dějinách českého dramatu (Praha 1929, s. 93) živou a plynnou mluvu Klicperových her vážných i veselých a Klicperův vzácný dar řeči; v Literatuře české XIX. stol. však soudil střízlivěji. Klicperův jazyk obecně chválí J. Jakubec v Dějinách literatury české 2, F. A. Šubert v úvodu k vydání Klicperových spisů (Praha 1906, díl I., s. 14) konstatuje především „různou tvářnost" Klicperova jazyka: jednou prostotu, jindy básnickost a jindy až chorobnou vzrušenost. Nejčastěji se chválí řeč veseloher. Nechceme provádět podrobnější rozbor zde. Pro zařazení stačí snad jen říci, že jako ve vývoji českého jazyka obrozenského jsou i ve vývoji Klicperově (psal skoro padesát let!) dvě období. Jsou však para-

---

[1] *Jazyk Máchův.* Sb. *Torso a tajemství Máchova díla*, Praha 1937, s. 327 n.

[2] *Počátky krásné prózy novočeské.* Praha 1948, s. 292 n., 324 n.

[3] *Vývoj spisovného jazyka českého.* Čs. vlastivěda, Řada B, 1936, s. 103.

doxně obrácena. Do let třicátých se Klicpera ve veselohrách velmi přibližuje lidovému jazyku a v tragediích klade menší důraz na lexikální stránku, než by si přál Jungmann a jeho škola. Vytváří si sice také obrazný sloh, ale nepřetěžuje jej. Nesmí nás tu mást nářky tehdejších herců na Klicperův těžký sloh. Ty odbyl v třicátých letech už Tyl. Ukážeme aspoň stručně dále, že Klicpera měl smysl i pro zvukovou stránku řeči a že někdy úmyslně svůj text zvukově stylisoval. Neřídil se všemi zásadami Jos. Jungmanna a jiných theoretiků, a dostával se proto s nimi do sporů. Jungmann se ani nevyslovil o Soběslavovi, Palacký vytýkal Klicperovi jazykové a slohové nedostatky a Chmelenský a jeho přátelé radili hry nejen zkrátit, ale hlavně i jazykově přepracovat, ,,neboť ani v komedii nesmí nedbalost řeči panovati".[4] Podobně soudili už předtím v korespondenci Čelakovský a Vinařický. Skupina Chmelenského žádala, aby autor vynechal věci ,,vzdělanosti městské na urážku znějící" a ,,opravil materčinu klasičnějšími průpovědmi".[5] V. Zelený, přítel Klicperův, konstatoval později, že ,,zvláště Klicperův sloh nejeví, že by byl ,tichý genius' jej kdy pěstoval".[6] Avšak paradox je v tom, že se Klicpera začal radami kritiky řídit až v letech čtyřicátých a padesátých. V té době toužil znovu po jevišti. Svoje staré hry přepracovával a nové psal stylem let dvacátých v době, kdy vrcholí tvorba J. K. Tyla, K. Havlíčka a B. Němcové a kdy nastupuje generace Nerudova.

Snad tato charakteristika postačí, abychom pochopili, proč se ke Klicperovi v letech třicátých hlásili Mácha a Tyl. Milovali ovšem Klicperu jako učitele a dramatického autora, ale milovali ho i proto, že jim byl jazykově blízký. Klicpera byl do let třicátých ve veselohrách opravdu živý a aktuální; v činohrách a tragediích byl sice básnický, ale nepřepínal, i když občas také na lexikální stránku jazyka kladl důraz. L. Boskovic ho za jeho jazyk pochválil v kritice Soběslava (Časopis Českého musea 1828, s. 135): ,,Co se dotýče jednotlivých slov a výrazů, dlužni jsme v tom pochvalu p. spisovatelovi, že nás nenechává trapně dlouhým přemítáním smyslu svých slov dobývati, jako to mnozí básníci, bohužel, mají v obyčeji; nýbrž že vystříhav se všech temných výrazů a zmateného slov spořádání, myšlénky svých osob zřetelně postavil před našeho ducha." A přitom je Soběslav ze starších Klicperových her jungmannovcům nejblíže.

---

[4] Chmelenský, Česká včela 1834. Viz *Vybrané spisy*, Praha 1870, s. 282.

[5] J. Pelikán, Květy 1834, s. 39.

[6] *Život Jos. Jungmanna*, 2. vyd., Praha 1881, s. 232.

Klicperova dramatická díla našla velký ohlas právě mezi mládeží I K. H. Mácha si Klicpery vážil, četl jeho díla a zvlášť si zamiloval Soběslava. Důležité je, že Mácha v Klicperových kusech hrál. Mezi šestnácti hrami, v nichž vystupoval na jevišti a jež si poznamenal do Zápisníku, bylo osm dramatických děl Klicperových. Při představeních v divadle Stavovském a Kajetánském poznal důvěrně Klicperovo dílo přímo na jevišti. Literární historikové myslím dosud tuto věc nedocenili. Vidí v ní často jen jeden z možných podnětů k Máchově činnosti dramatické. Víme však, že Máchovi literatura a život splývaly, že i na divadle Mácha „toužil změniti sebe a své druhy aspoň na chvíli v kohosi jiného, než čím byli v životě" (A. Pražák); musíme tedy při znalosti Máchovy povahy a tvoření také přiznat, že vliv divadla musel být u něho hlubší a důsažnější. A. Pražák si všiml některých drobných analogií mezi oběma autory. „U Klicpery líbila se Máchovi jeho obrazivost a půvabný rozmar. Z her, v nichž hrál, zapamatoval si některé výrazy (Loupež: slunce—lampa, jezero—zrcadlo). Z Loketského zvonu převzal do Straby metrum, z Krkonošské kleče do Předlky námět a z hry Rod Svojanovský scenerii vrchu, měsíce a kříže".[7] Myslím, že by to bylo málo, co si mohl Mácha z divadla odnést. Na prknech mohl osvědčit svůj smysl pro zvukové hodnoty řeči, mohl jej ještě vytříbit. Vždyť měl i jevištní předpoklady. Podle současníků mu „nescházela jakási deklamátorská síla a vylíčený afekt" (Sabina), měl předpoklady pro hrdinské role, a to „pěknou postavu a silný hlas", a podle předního tehdejšího divadelního kritika Chmelenského byl „ochotník pěkně rostlý, a co se jadrné české výřečnosti dotýče, vší chvály hodný". Později Chmelenský znovu chválil „mluvu čistou a nad jiné zřetelnou".[8] Klicperovy hry daly Máchovi možnost uplatnit všechny tyto přednosti. Hrál Jindřicha Prachatického v Blaníku, Jesenského ve hře Každý něco pro vlast, Karla a Jana v Žižkově meči, Vilíma v Rodu Svojanovském, pastýře v Loupeži, Křepelku v Divotvorném klobouku a Kamenského v Uhlířce. Odjinud víme, že hrál i rytíře Sosnomila ve hře Jan za chrta dán, že znal z četby Soběslava a že se při zkouškách na veselohru žárlivosti Kytka seznámil s Lori. Poznal tedy velkou část tehdejšího díla Klicperova a uměl z něho celé partie zpaměti (jistě víc než jen svoje role). Je jisté, že divadelní zážitky na básníka s takovým smyslem pro rytmus a krásu řeči působily zvlášť silně. Je třeba zdůraznit i to, že se Mácha herecky

---

[7] *K. H. Mácha*, 1936, s. 154.

[8] Podrobnosti a citáty viz u J. A r b e s a, *Z galerie českého herectva* II, Praha 1889, v čl. *K. H. Mácha*.

vyžíval právě v době, kdy sbíral síly k svým největším dílům, především k Máji (od prosince 1834 do září 1835).

Literární historikové si už podrobněji všimli souvislostí literárních. My tu připomínáme ještě některé jiné, rázu jazykového. Už A. Pražák upozornil na shodu hrdinova jména v Máji s Klicperovým Vilímem z Rodu Svojanovského. Pražák klade představení této hry do r. 1834. Pravděpodobnější je však léto 1835; Janský určuje toto neznámé představení „snad u Kajetánů“.[9] Vilím z Rodu Svojanovského je postavám Máchovým i jemu samému nejbližší. Je to nešťastný mladík, který musel pro zabití odejít ze země do služeb pruských a v sedmileté válce se jako pruský důstojník dostal do Čech až k rodnému zámku. Místo usmíření našel odmítnutí, prožil těžkou duševní krisi, stal se příčinou zániku svého rodu a sám doma našel smrt. Hru vydal Klicpera už 1821. Osud Vilímův vylíčil pathetickými scénami i pathetickým jazykem. Pathosu dosáhl jednak hojnými metaforami a přirovnáními, jednak neobvyklou stavbou vět. Jako jiní odděloval často přívlastek od substantiva jinými slovy, na př. v jediné scéně II. jedn.: Neboť se právě *nová s Prušany otvírala válka*; *jasného žádný nevydal slova*; *mužná otcova zvítězila síla* (s.41—42).[10] Klicpera též často kladl shodný adjektivní přívlastek za podstatné jméno atd., a jak jsme už řekli, měl i smysl pro zvukové hodnoty řeči. Při Máchově „deklamátorské síle“ musely na jevišti vyniknout složky, které byly známy i Klicperovi. Že mu byly známy, svědčí výslovně scéna, v níž se u Svojanovských představuje druhý mladý hrdina hry, milenec Vilímovy sestry Růženy a pozdější bezděčný vrah Vilímův. Tu povzdychne okouzlená milá: „*Jarolím z Dobrohradu? — Pěkné, hudební jméno! — libězvučné jako souzvuk!*“ (s. 23). O „libězvučných“ slovech se ve hře mluví několikrát. Nedáváme si za úkol ukázat cele libozvučnost Klicperova textu, ale přece jen stručně upozorňujeme na tento pozoruhodný jev. V Rodu Svojanovském nejsou ojedinělá spojení slov se stejnou počáteční souhláskou nebo souhláskovou skupinou, není tu ojedinělé ani opakování hlásek, a není ojedinělé ani opakování slov. Ukažme si to jen na několika dokladech: *Ba, Bohu žalostný žel*; (s. 12); *není strašnější strasti* (14); *studeno jak ve zdroji v jeho je srdci* (24); *pro věc, pro niž ni života není* (27) atd. Ve své divadelní úloze pak Mácha ve scénách zoufalství a beznaděje pronášel tyto věty: *Ve své vlasti a vůkol hájů otcovských, chrám kde, kolébka*

---

[9] *Dílo K. H. Máchy III*, Praha 1949, s. 327—8. U Kajetánů se hrálo od konce prosince 1834.

[10] Cituji podle vydání u Pospíšila v Hradci Králové 1821.

moje a mých rozkoší mladých, jak mezi hvězdami Luna se stkví a vypíná (72), *jakoby v Svojanovských smrt byla ustlala si a hlídala síních* (72), *Nejčernějším jsem sám sobě si hříchem* (84) a pod., opakoval slova ve výčitce: *A Čechové trápí, Čechové smrtí, Čechové zatracují nevinného Čecha* (81), opakoval a zdůrazňoval slova i jindy až po to pozoruhodné předsmrtné loučení: *Dobrou, otče, na věky dobrou noc!* (114), jímž Vilím připomněl i rozžehnání syna své oběti ze str. 63: *Dobrou noc, krajane!* Máchu jistě zaujal i Růženin stesk za uprchlým štěstím: *Ó krásní, krásní dnové! Blahosti čase! Čase stkvoucí! — májové, přesličné chvíle! Odplouli jste raně, ach přespřiliš raně!* (11). Necháváme přitom stranou zajímavou snad náhodu: ve hře, v níž hrál Mácha r. 1835, jmenují se dva hlavní mladí hrdinové *Vilím* a *Jarolím z Dobrohradu*, tento s ,,pěkným, hudebním jménem". V témž roce začal Mácha definitivní práci o svém Máji. Jeho hrdiny jsou *Vilém* a *Jarmila*, jež právě v této době nahradila starší *Miládu*.

Největší pozornost literárních historiků i některých jazykovědců vzbudilo u Máchy využití genitivních přívlastků kladených před řídící jména. Už první máchovští badatelé se zastavovali především u známého místa z III. zpěvu Máje (*Tak jako zemřelých myšlenka poslední...*). F. V. Krejčí hovořil ve svých monografiích (na př. v Zlatorohu 1916) o ,,nejryzejším duchovém kouzlu" a o výmluvnosti nahromaděných anteponovaných genitivních přívlastků. Mácha prý vystihl skryté estetické zákony řeči. Celý článek věnoval postavení těchto přívlastků V. Flajšhans v Naší řeči 9, 1925, s. 65—70. Mácha patří, říká Flajšhans, mezi veliké básníky, tvůrce jazyka a r. 1836 vzkřísil starý a zaniklý již pořádek slovní ,,lesů pán". K thematu se Flajšhans znovu vrátil v sborníku K. H. Mácha (Praha 1937) a znovu zdůraznil novost tohoto slovosledu u Máchy.

Hledaly se tu ovšem také cizí vlivy a nacházely se především u polských romantiků. Máchovým vztahem k soudobým básníkům polským se několikrát zabýval Jan Menšík a u Goszczyńského, Malczewského, Słowackého a Mickiewicze nacházel zárodky a vzory všech typů Máchových anteponovaných genitivních přívlastků až po ten nejhudebnější ,,strašný lesů pán". Tato zjištění i výklad Flajšhansův přijímali i badatelé jiní. Zajímala tu především mluvnická stránka jevu.

Nový pohled na věc a významový rozbor těchto genitivních přívlastků přinesl Jan Mukařovský v knize Máchův Máj (zařazeno také do souboru Kapitoly z české poetiky III, Praha 1948, s. 126—138). Ukázal, že všechny anteponované genitivní pří-

vlastky nemají u Máchy stejný význam. Nejdůležitější jsou případy jako *temný vod klín*; v nich jde o ,,potlačení významové osy a uvolnění významů akcesorních" celého spojení (s. 127). Je jich také nejvíce. Jméno podstatné nesoucí vlastní význam se posune na místo podřízené, kdežto na hlavním místě je jméno významově málo bohaté (*temný vod klín* — temné vody). Mukařovský ukázal, jak i tento jev je v souhlase s celým způsobem Máchova tvoření. Upozornil přitom i na jiné věci. Krejčí, Menšík i Flajšhans za nejdokonalejší a nejúčinnější pokládají typ *strašný lesů pán*, t. j. genitivní přívlastek závislý na jednoslabičném slově. Mukařovský spojil častou jednoslabičnost základního členu s Máchovým sklonem ,,k vyhrocování veršů a kól jednoslabičnými slovy" (s. 126). K tomu je možno připomenout i zjištění V. Jiráta (Časopis pro moderní filologii 18, 1932, s. 30), že v předbřeznové literatuře jde vývoj od jednoslabičných (mužských) rýmů k dvojslabičným a že se tu Mácha jakoby vrací k období staršímu, puchmajerovskému.

Podíváme se, zda i v kladení genitivních přívlastků souvisí Mácha s dosavadním vývojem českého literárního jazyka. V mluveném jazyce té doby stál by už neshodný přívlastek obvykle za podstatným jménem. Je to skutečnost známá, potvrzuje ji tehdejší t. zv. lidová literatura a konstatuje ji i Dobrovský v Lehrgebäude 1809, s. 396. Máchovy anteponované genitivní přívlastky se podle Menšíka a zvláště podle Flajšhanse objevují v české poesii z čista jasna jako jev naprosto nový. My však zjišťujeme, že Mácha je svůj a nový v systému, jakým básnicky genitivních přívlastků využil, že však není zdaleka první, který zaniklý pořádek slov křísil.

Na Máchu mohly jistě působit vlivy cizí. Mácha však především znal také soudobou literaturu českou, znal její jazyk. Citovali jsme už zjištění Havránkovo, že K. H. Mácha pracoval se současnou zásobou prostředků zvukových, tvarových i lexikálních. Pracoval však také se současnou zásobou prostředků syntaktických, a v ní nacházel pro svoje genitivy vzorů velmi mnoho.

V obrozenské literatuře užívá anteponovaných genitivních přívlastků už na samém jejím začátku Puchmajer. Stačí uvést jen příklady z jeho básní nejznámějších: *bledá měsíce tvář*; *mocný světa králi*; nechť na zemi *zlých nepovstane noha*; *v lítém boje vzteku*; Nač ta *Němcův hejna*, /ten *koní dusot, zbraní zvuk*?/ *v krutém války jeku*; *Tak jasným slávy osloněný bleskem*; *svých bratří krví*; Praho, *země máti*; *řeči praporec*; *Od Libuše, Tetky, Kaše potomků se nehněte*; *ráje svítá denice*. Takovému pořádku se ovšem nevyhýbá ani Jungmann v Oldřichovi a Boženě: *své vlasti neznaje běh*; *pro trůnu zkrášlení*. Doklady se najdou i v pře-

kladu Schillerovy Písně o zvonu a jinde. Básnický význam takového genitivu cítil i hudební kritik a sběratel J. K. Chmelenský a užíval ho už v svých prvních básních. Ve sbírce z r. 1823 na př. čteme (viz J. K. Chmelenského Vybrané spisy, Praha 1876): zase *života* mi rdí se *ráno*; Zas mi *přírody* třpytíš se *bráno!*; jeho *lásky cit* (s. 67); *žití číši*; *zlata svál*; *cherubínů blaženost* (77—78); znáte *srdce mého děvu?*; *milostnosti pravé kmen* (88); atd. Bylo by možné uvádět množství příkladů z Palackého, z J. J. Langra, z divadelních her Macháčkových, po Máchovi později z Vocela, Tyla a jiných.

Můžeme dobře říci, že je genitivní přívlastek před řídícím podstatným jménem od počátku obrozenské poesie jedním ze znaků jazyka literárních a básnických děl. Proto se objevuje i v době, kdy roste snaha vytvořit vyšší literaturu. A vyskytuje se hojně i v hrách Klicperových od samých počátků Klicperovy literární činnosti. Má svoje důležité místo zvláště ve výstupech veršovaných, v činohrách a tragediích je častější než ve veselohrách. K. H. Mácha se s takovými genitivními přívlastky setkal velmi často na jevišti, mohl poznat jejich zvukovou účinnost.

Nejstarší z her, v nichž Mácha vystupoval, je Blaník, napsaný už r. 1812. Najdeme v ní dvaadvacet anteponovaných genitivních přívlastků. Jen jeden z nich je v krátké Máchově roli: byv *Gigantů* nadaný *silou* (vyd. 1862, s. 64). V ostatních úlohách čteme na př.: *veškerého stromoví květ* (13), *na bolesti skálu* (17), *prsou mých poslední trn* (15), *mých dobrých rodičů pláčem* (17) a pod. Víme, že anteponovaný genitiv je básnický prostředek, a proto jej ani ve veselohrách příliš často nečekáme. Přece však v Žižkově meči z r. 1815 čteme dvacet dokladů. Polovina z nich je v rolích Máchových. Z úlohy Karla citujeme (vyd. u Pospíšila 1821): *celého císařství stříbrnou hrudu* dal bych . . . (3); nejsi ani tak daleko vzdálen jako *mého ujce zámek* (4); *tvého kluka šípy* (54); *svého srdce nejstkvělejší poklid* (76); *celého klubka nit* (85). V roli Jana nacházíme: *Vaší knížecí milosti pán?* (27); *mého pána ouřad* (29); *mé schovanky ruka* (60). I v jiných hrách té doby najdeme dokladů mnoho, na př. v krátkém Libušině soudu: *jazyku nepovědomého stráž* (vyd. Šubertovo 1908, s. 68b), *nedůvěry stín* (70), *všelijakých tvářností, všelijakých povah zvěř* (70b), *našich otců hrad* (75), *jezer podzemních přejizlivé vlny* (69a), *země mateřské život bezedný a širý* (69b) atd. atd..

Zvlášť mnoho genitivních přívlastků se však objevuje v Klicperových hrách v dvacátých letech. Jde, pravda, především o hry rytířské a romantické, ale i tak je počet anteponovaných genitivů až nápadně vysoký. Patří sem především zase Rod Svojanovský,

v kterém jsme už zjistili zvláštní Klicperovu péči o zvukovou stránku jazyka. Je v něm 86 dokladů našeho jevu od typu *ouplné luny krásná tvář* až po typ *strašný lesů pán*. Ve Vilímově (Máchově) nevelkém, ale předůležitém textu je případů značné množství: *s mého druhu muži* (vyd. u Pospíšila 1821 str. 8), *ach, všech rozkoší strome* (57), *všech nářeků příval* (57), *slavnosti jejich hudba* (57), *mého času oblak* (60), *tvého otce obraz* (67), *tvého nešlechetného života první základ* (63), *svého otce lože* (78), *svých bratří hrdlem* (81), *mé mysli spasitelná ruka* (89), *reků českých řetěz přeslavný* (102), *mého života jitro* (106), *svého pacholetství zámek* (106). Tato slova znal Mácha všechna zpaměti, znal však i z úloh svých partnerů desítky případů dalších, na př. *blahosti čase* (11), *mého bratra list* (16), *těžkou podezřelosti skálu* (27), *blaženosti strom* (38), *mé smělosti kov* (56), *mého strachu kmen* (110) atd. Vidíme, že nejen u polských romantiků, ale i u Klicpery (a jistě i u jiných českých autorů) mohl K. H. Mácha poznat v zárodku i ten typ, jehož zvuk je u něho tak kouzelný: rozvitý genitiv závislý na jednoslabičném substantivu, typ *zborcené harfy tón*. Ve vlastní úloze Vilímově jsou jen dva doklady tohoto druhu. V celé hře je jich jedenáct, nepočítáme-li sem případy s jednoslabičným slovem v dvojslabičném pádě (*všech rozkoší strome* a pod.). Nevyskytují se ovšem na konci veršů. Veršů je ostatně v Rodu Svojanovském menšina. Jsou to pasáže, v nichž monologicky projevují svoje city Vilím, Jarolím a Růžena.

Mohli bychom rozebírat dále ostatní Klicperovy hry. Podíváme se na ně jen v přehledu. Mácha si vážil především Soběslava. Nalezl v něm 110 případů anteponovaného genitivního přívlastku. Některé připomínají jeho typ *strašný lesů pán*; jednoslabičné substantivum je na konci verše: *života vykonalého říš* (vyd. 1826, s. 20), *Nebo věz, že se blíží veliké mé pouti cíl* (31), *českého národu kořen i květ* (46), *země trhlý klín* (58) atd. Mácha znal nejspíš také jinou důležitou hru, Loketský zvon. Vždyť byla vedle Soběslava zvlášť velebena pro živou divadelní mluvu a charaktery mistrně vytvořené[11], hrála se velmi často a Klicpera byl později vyzýván, aby napsal zase něco podobně dokonalého.[12] Je v ní 33 dokladů podobných typu *zborcené harfy tón*. S anteponovanými genitivními přívlastky se pak Mácha setkal i v ostatních hrách, v Loupeži (15), ve hře Jan za chrta dán a jinde. Znal-li i Boženu, četl tam genitivní přívlastky závislé na jednoslabičném substantivu na konci verše: „Přehlídnout *strašlivých teskností dav*? /O, proč jsem neklesla, prv

[11] Chmelenský v ČČM 1828. Citováno podle Šubrta, *Klicpera dramatik*, Praha 1898, s. 115.
[12] L. Viršing v básni *Přátelské upamatování*, Květy 1836, s. 33.

než mě zočil, / proč mě prv nezhltil *citův mých rov*, / životný obraz než v prsa má vkročil, / jistotu potvrdil *živý zvuk slov*?" (vyd. 1908, s. 190).

Podívejme se ještě stručně, jaký je významový vztah mezi určeným substantivem a genitivním přívlastkem v Klicperových hrách. V prvních jde nejčastěji jen o záležitost jazykovou, slovoslednou. Řídící substantivum i genitivní přívlastek mají svůj plný význam, nejde tu o „potlačování významové osy". Ukazují to na př. už citované doklady ze Žižkova meče. Ve vážných hrách let dvacátých však Klicpera čím dál tím víc oslabuje význam řídícího substantiva, jako to později činil K. H. Mácha. Nakonec je takových případů většina, na př. v Rodu Svojanovském, v Soběslavovi, v Loketském zvonu. Do popředí vystupují substantiva významově chudá, kdežto substantiva nesoucí hlavní reálný obsah spojení jsou zatlačována na místo podružné. Nadto jsou v dvacátých letech u Klicpery obě substantiva (řídící i přívlastkové) daleko víc než v prvních hrách a než v hrách Klicperova stáří určována ještě adjektivy. K některým dokladům uváděným už vpředu připojujeme: ze Soběslava 1826: Abych *lidských bouří kořeny divé* /valnou rukou trhal (6); Vytkni tedy z *úzkých žebra mezí*, / *citů horký klokote*! a teč valem, / a skutkem jednou budiž! Déle tě / *pevné vůle stavidlem* tísniti / ani nechci, ani nemohu! (21). Z Rodu Svojanovského jsme už také doklady uvedli. Vedle nich tu na př. nacházíme: *radosti naší mladistvý chrámek* (1863, s. 284), *blesků našich nesmrtelných mohutná jiskra* (295) atd. Zdá se, že někde už jde u Klicpery dokonce o manýru. Svědčily by o tom příklady jako v Soběslavu *ducha mého duše* (36), v Rodu Svojanovském *dolejších řádek ušlechtilý nápis* (263), *mosazného kruhu* bez skončení *obruč* (370) a několik jiných.

Pro Klicperu zůstává anteponovaný přívlastkový genitiv oblíbeným básnickým prostředkem od počátku jeho tvorby až do samého konce. Už jsme citovali příklady z Blaníka, Žižkova meče, Rodu Svojanovského, Soběslava, Boženy a mohli bychom uvádět desítky a stovky dokladů dalších. Jde o hry různé thematickými oblastmi i laděním, a proto se ovšem vyskytuje přívlastkový genitiv před podstatným jménem řidčeji nebo častěji. Je však skoro ve všech hrách. Ani v poslední fázi své tvůrčí činnosti Klicpera tento prostředek neopustil. V přepracovaném Soběslavu z r. 1856 je 79 dokladů, ve Fridrichovi Bojovném 56. Obě hry jsou veršované (nerýmované) a anteponovaný genitiv by v nich mohl mít důležitou úlohu, zvláště když se vyskytuje tak často. A přece tomu tak není. Tento jazykový jev se Klicperovi stává v pozdních letech studenou manýrou jako jiné prostředky. Kombinuje je, ale ne-

zdůrazňuje a zvukově nepodtrhuje. V jeho starších hrách byl v anteposici nejčastěji genitiv rozvitý. V Soběslavu a Fridrichu má Klicpera naopak nejčastěji v anteposici genitiv prostý, a k tomu často závislý na rozvinutém substantivu. Genitiv zvukově zaniká a rytmické členění je jiné, než bylo ve hrách starších. Nadto je občas genitivní přívlastek spojen s genitivem řídícího substantiva a celý kontext svádí k jinému větnému členění. Proto jsou některá místa nejasná, na př. ve Fridrichovi Bojovném: *Bůh jen zázračným / rozvahy, rozumu, ducha jisté / přítomnosti lidu navrácením / vítězství nám mohl dáti* (vyd. 1908, s. 144), *za času štěstí svého rozkvětu* (159) a pod. Leckdy zase enjambement roztrhuje těsné spojení genitivu s řídícím substantivem, na př. zase ve Fridrichovi Bojovném: *nesousedských mečů / jejich krvežízeň uhasí* (157, t. j. jejich nesousedských mečů, nikoli jejich krvežízeň), *staneť mi se jistě tepla, jasna / duševního zdrojem nevyvažitelným* (164), *očitým že / svědkem bude vraždy, krve lidské / potokem se proudění* (165) a pod. To vše potvrzuje, že u Klicpery v stáří byl tento prostředek zmechanisován, že Klicpera necítil jeho záměrnost. Ale potvrzuje to také, že pokládal závislý genitiv před řídícím substantivem za prostředek básnický.

Připojme ještě poznámku k jedné drobné pozoruhodnosti Máchova jazyka. Filology v něm zaujaly složeniny typu *rychlorychlý*. Flajšhans je v sborníku K. H. Mácha 1937 hájil proti Jakubcovi a citoval některé obdobné příklady ze starší doby podle Příručního slovníku. Složenina *pustopustý* je podle něho skutečné obohacení našeho jazyka a slovo *širošírý* z Máje uzákonilo prý tuto kategorii v českém jazyce. Slovo *širošírý* dokládá po prvé Jungmann z Čelakovského. Máchovy složeniny *pustopustý*, *rychlorychlý*, *černočerný*, *tichotiše* jsou ve své době neobvyklé, ale nejsou zcela nové. Má je už Klicpera. U něho vycházejí z jeho zvláštního způsobu srovnávání a zesilování. (Někde by se dalo mluvit spíš o zeslabování nebo zatemňování konkretního významu.) Vpředu jsme už připomenuli případy jako *mosazného kruhu bez skončení obruč*. Tomuto způsobu vyjadřování je podobné přirovnání v Rodu Svoj.: *oči jak nebělost černé* (13), v Libušině soudu výraz *vší moudrosti moudrost* (vyd. Šubertovo 71b) a pod. K našim kompositům už přecházejí v Rodu Svojanovském: *černě jazyku černý* (74), *léku pln zdravého zdraví* (92), v Soběslavu 1826: Vše, co vidíš, *jistá jestiť jestota* (59). Odtud vychází další typ: *krutě krutý boj* (Rod Svoj. 95), *v boji krutě krutém* (Soběslav 143), *můj černě-černý hřích* (Rod Svoj. 111), *duši černě černou* (Hadrián 1862, s. 122). Složená adjektiva pak Klicpera má (nebo hořejší

tvary píše dohromady) už v Blaníku: *snědosnědá tvář* (17), *černěčerný konec* (43), *černěčerná noci* (148), v Žižkově meči: *divnědivné zvíře* (35), v Soběslavu: *krutokrutě* (165), v Loupeži: *rychlorychle* (vyd. 1862, s. 356). Jsou vesměs ve hrách, které Mácha dobře znal. Neuvádíme tu ani obvyklé *svatosvatý*, jež Klicpera ovšem také znal a napsal (*svatosvatě* v Žižkově meči 59 a jinde). Je tedy zřejmé, že ani toto tvoření není Máchovou novotou. Naopak se zdá, že v nové češtině je tento typ nový právě u Klicpery. Svědčila by o tom kritika Soběslava, kterou otiskl v ČČM mladý královéhradecký rodák L. Boskovic (J. Pilnáček) r. 1828, s. 120 až 139. Chválí v ní vcelku Klicperův jazyk, chválí i většinu jeho komposit, ale dodává (s. 136): „Co se pak jiných [složenin] dotýče, u p. lesknoskvoucí, hrůzostrašný, prudkomrštně (snad také uslyšíme brzo rychlošvíhlý, silnokřepký a čerstvosvíží?), život stoživotný, musíme se přiznati, že se nedržíme než za dřevěné dřevo". Není ovšem pochyby o tom, že Mácha s tímto typem tvoření dosahoval více než Klicpera, že mu teprve Mácha zjednal právo v jazyce. Nikdy se však toto tvoření nijak výrazně neujalo. Objevuje se u V. Č. Bendla, u Nerudy (To je, ach, smutnosmutné vzpomínání / a smutnosmutná, dlouhá pro mne noc! — 6. únor 1865), u Zeyera, Mrštíka, ale vždy ojediněle. Zdá se, že je ho nejvíc nakonec u Klicpery a u Máchy.

Rozsáhlá máchovská literatura ukázala, kde všude mohl básník najít zkušenosti a podněty, ukázala, co vše do sebe vssál a co pak přetvořil ve vrcholné dílo české literatury. Zajímala se však zhusta raději o souvislosti s cizinou než s domovem. Mácha stojí na počátku moderní české literatury. Nestojí však na samém počátku. Už před ním a za něho se bojovalo o lepší literaturu. Úsilí o nový jazyk, jež bylo znakem prvního období obrozenské literatury, bylo zároveň i bojem o obsah. Je to vše vidět i na V. Kl. Klicperovi. Od Žižkova meče z r. 1815 vyrovnával se čas od času ve svých hrách s dobovými zálibami thematickými i jazykovými. Podléhal jim sám ovšem také; svědčí o tom jeho rytířské hry z let dvacátých. Bojoval však i proti nim svými veselohrami a projevoval bystrý smysl pro skutečnost. Ten ho v mládí uchránil od přepjaté vyspekulované poetisace jazyka, od přílišného novotaření. Někteří moderní badatelé mu tuto vlastnost upírají. Stačí však srovnat Klicperu s jinými současníky nebo díla Klicperova mládí s hrami let padesátých. Mladého Klicperu měl rád Mácha už za gymnasijních studií. Měl rád vedle něho i jiné příslušníky starší generace, Hněvkovského a Šnajdra. Ukazuje se, že i s Máchou jsou součástí jednoho vývojového proudu, který šel svou českou cestou, i když na jeho směr

působily vlivy cizí. Schiller na př. mohl ovlivnit Máchu, a stejně tak Goethe; ale působili už také na literaturu předmáchovskou. I polská literatura a polský jazyk měly vliv na Máchu, působily však dříve na Puchmajera i na Jungmanna. Vedle vlivů přímých lze tedy mluvit i o vlivech nepřímých, o vlivech, kterým podléhala velká část české literatury.

Ukázali jsme aspoň v jednotlivostech, jak Mácha navazuje na jazyk starší, na jazyk předchůdců. Je přirozené, že navazoval především na jazyk těch, které měl rád. Mezi nimi byl i Klicpera s poesií dramat a s realističností veseloher. Měli-li bychom vůbec uvažovat na př. o tom, odkud má jméno Jarmila v Máji, přiklonili bychom se spíš ke vzoru Klicperovu než k příkladu Langrovu, na nějž myslil Jan Voborník (K. H. Mácha, 1908, s. 89). U přívlastkových genitivů a u komposit typu *pustopustý* jsme si ukázali, že Mácha nestojí sám, ani zcela na počátku cesty. Nechceme mluvit o přejetích nebo vlivech. Tak jednoduchý problém Máchův není. V thematice i v jazyku zpracovává Mácha to, co bylo už v náznacích, zárodcích a jednoduchých typech před ním. Zpracovává, prožívá a přetváří jako velký básník vše, co rostlo u nás od počátku století, umocňuje domácí zkušenosti širokým rozhledem po cizině a vytváří nové, skutečně své dílo. Básnicky dovršuje a shrnuje (aspoň v jazyce) dobu minulou a ukazuje cestu budoucím.

MODERNÍ KLASIK O JAZYKU

JAROMÍR BĚLIČ

Maxim Gorkij správně zdůrazňoval, že základním prvkem literatury je jazyk, její nástroj a — spolu s fakty, životními jevy — též její materiál. Proto žádal po spisovatelích, aby věnovali jazykové stránce svého díla velikou péči, neboť čím dokonaleji dovede autor užívat celonárodního dorozumívacího nástroje, který je samozřejmě jako celek výtvorem kolektivním, tím účinněji může ideově a umělecky působit na své čtenáře. Na druhé straně má ovšem umělecká literární tvorba neobyčejný význam pro celý národ i po stránce jazykové, zejména pokud jde o spisovný jazyk. Není potřebí se o tom šířit, stačí jen připomenout výstižnou „theorii dobrého autora“, s níž vystoupil už před lety jeden z prvních redaktorů našeho časopisu, Václav Ertl: nepřihlížíme-li v konkretních literárních dílech k funkčně podmíněným prvkům nespisovným a k individuálním odchylkám a pokleskům, je jazyk dobrých spisovatelů nejenom nejlepším obrazem obecného spisovného

usu, nýbrž zároveň i kriteriem správnosti a vzorem pro ostatní uživatele.

Spisovatel pozorně pracující s jazykem nemusí však zajisté jazykově vychovávat jen skrze své umělecké dílo, nýbrž je užitečné, když své poznatky, zkušenosti a názory vyloží též přímo a když třeba i bojovně vystoupí proti jazykovým theoretikům, kteří se v zajetí svého oboru dostali na scestí, odtrhli si jazyk od života a potřeb společnosti a své poslání nevidí ve funkci odborně spolehlivých učitelů a rádců, nýbrž povětšině jen v negativní úloze jazykové policie, jež přemírou svých zákazů, často vědecky pochybených a bezduchých, nahání lidem hrůzu před samostatným písemným projevem a někdy přímo klade překážky potřebnému rozvoji jazyka a literatury. Za nejslavnější takové osvobozující vystoupení v celém posledním půlstoletí lze u nás jistě považovat otevřený útok Ivana Olbrachta z roku 1931 proti úzkoprse brusičské praxi Naší řeči v době hlavního redaktorství Jiřího Hallera.

Olbracht byl spisovatel, jehož jazykové mistrovství bylo obecně již za jeho života právem uznáváno,[1] proto jeho vystoupení mělo zvláštní váhu a stalo se podnětem k rozsáhlé diskusi o otázkách spisovné češtiny a jazykové kultury. Přestože některé základní otázky nebyly v třicátých letech ještě vyjasněny a ani odpůrci nesprávných názorů Hallerových nebyli prosti idealistického nazírání na jazyk, těžíme z kladných výsledků této diskuse ještě dnes. Již z toho důvodu zasluhují polemické stati Olbrachtovy nového připomenutí. A stejně, ba zčásti ještě více zasluhují oživení některé jiné jeho názory na jazyk, zvláště na jazykovou stránku uměleckého díla, zejména pokud běží o nové vydávání starších autorů. I když — nebo právě proto, že některé problémy nejsou tu ještě podnes plně a uspokojivě vyřešeny, neztratily tyto projevy dosud svou aktuálnost a zčásti se dokonce mohou stát podnětem k novým diskusím, k nimž by dnes naše jazykověda přistupovala už s lepšími předpoklady, totiž vyzbrojena po zásadních statích Stalinových marxistickou obecnou theorií jazyka, a proto schopna správně se postavit i k rozmanitým otázkám dílčím.

Je tedy třeba uvítat soubor Olbrachtových statí *O jazyce a literatuře*, který připravil k vydání a opatřil poznámkami Rudolf Havel (vydal Československý spisovatel, Praha 1953, jako 44. svazek Knihovničky Varu; stran 48). Sborníček obsahuje celkem sedm projevů, z nichž první, feuilletonově laděné zhodnocení Haškova Švejka, uveřejněné r. 1921 po vyjití prvého dílu, celkem

---

[1] Srov. nekrolog Zdeňka Tyla *Ivan Olbracht a česká jazyková kultura* v loňském ročníku Naší řeči, str. 69 n.

jen okrajově se dotýká i stylu tohoto nejskvělejšího plodu české satiry. Další čtyři čísla, „Jazykový zmatek" I a II, „Jazykové zmatky řeší laici" a úryvek z úvodu ke knize „O zlých samotářích", tvoří jádro sborníčku: první dvě z nich jsou vlastně ono vystoupení proti dřívější brusičské orientaci Naší řeči, třetí rovněž vzniklo v souvislosti s diskusí (1932) a čtvrté (z roku 1939) reaguje na její výtěžky. V posledních dvou statích souboru, t. j. v příspěvku do ankety „Upravovat staré texty?" a v úryvku z předmluvy k novému vydání „Blouznivců našich hor" Antala Staška (obě čísla z r. 1939), vykládá Olbracht svůj postoj k jazykové stránce literárních děl minulého století a odůvodňuje úpravy, které prováděl v knize svého otce.

Posudkem Švejka se zde nemusíme podrobněji zabývat, postačí toliko říci, že už po vyjití jen části díla, kdy celá buržoasní kritika stála v rozpacích, Olbracht velmi dobře poznal jeho cenu a také postihl, že všechny prvky argotické a vulgární, které ve Švejkovi jsou, celý ten „neliterární" sloh, ty „bezděčné políčky, které kniha dává staré i nové literární estetice a hlavně starému i novému literárnímu estétství" (5), nejsou zde samoúčelné, nýbrž mají tu své místo a jsou účinným prostředkem charakterisačním, neoddělitelným od obsahu a satirického tónu knihy.

Podnět k vystoupení proti jazykovým zmatkům dal Olbrachtovi Hallerův rozbor knihy Otokara Fischera „Duše a slovo" v Naší řeči, podle něhož se Fischer dopustil ve svém díle více než dvou set jazykových chyb. Vinu však nenalézá Olbracht u Fischera, nýbrž u celých generací brusičských filologů a profesorů, z nichž „každý měl nějaké koníčky, a co bylo u jednoho správné, bylo u druhého vrcholem nepravosti" (12), takže nikdo už vlastně neví, co skutečně chyba je a co není. Redakce Naší řeči pak, zvláště pokud se snažila stěsnávat i jazyk v krásné literatuře do hranic úzce školsky chápané normy, tuto nejistotu neodstraňovala, nýbrž naopak ještě ji zvyšovala. Olbracht považuje za neudržitelný stav, že spisovné češtiny se dá správně používat jedině v klidu a pohodlí u psacího stolu, kde leží po ruce všechny pomůcky, v nichž stále musíme hledat poučení. A možnou nápravu vidí v radikální úpravě pravopisu a v připuštění všech výrazů, obratů a vazeb, které přes dlouholetý boj proti nim ve spisovném jazyce i u dobrých autorů fakticky zdomácněly a stále žijí.

Při těchto svých názorech Olbracht ovšem naprosto nebyl obhájcem jazykové anarchie a libovůle. Proto odsoudil ve zvláštním článku diletantské pokusy, kterým se oddávala na počátku třicátých let i část levě orientované mládeže, reformovat český pravopis na př. užíváním jen malých písmen, odstraněním *ů* a psaním

y pouze po *d*, *t*, *n*, kdežto jinak zavedením veskrze *i*. Správně tehdy Olbracht napsal, že užívání měkkého a tvrdého *i* nepůsobí zvláštních potíží již ani dobrým žákům obecné školy, a ještě méně psaní *ú* a *ů* a velkých nebo malých písmen. Závažnější obtíže zřetelně viděl v pravidlech o psaní *s* a *z*, v některých případech délky a krátkosti a j. Je zajímavé a příznačné, že většinou právě tyto věci jsou dnes předmětem největších diskusí v komisi pro přípravu nových Pravidel českého pravopisu. Olbracht si byl vědom, že promyšlená úprava tu není snadná, proto zdůrazňoval, že reformu musí provést lidé se zájmem o jazyk a s odbornými znalostmi, vědomí si však potřeb praxe a mající na zřeteli široké vrstvy uživatelů jazyka.

V třicátých letech k závažnější úpravě pravopisu ovšem nedošlo. I Pravidla z roku 1941 jen zčásti si vzala poučení z diskuse, která se rozvinula po Olbrachtových článcích zejména zásluhou mladých tehdy jazykovědců, sdružených v Pražském linguistickém kroužku.[2] Přesto však výtěžky diskuse byly dalekosáhlé a znamenaly nejen porážku bezduchého brusičství, nýbrž zároveň i zvýšení skutečné péče o opravdovou jazykovou kulturu. Několik let po skončení diskuse to Olbracht krásně postihl v úvodu k své knize „O zlých samotářích". Nejdůležitější část této pasáže byla v Naší řeči uvedena již loni, v citovaném článku „Ivan Olbracht a česká jazyková kultura" (s. 73n.), nemusíme ji zde tedy znovu opakovat.

S Olbrachtovým postojem k jazyku do značné míry souvisí i jeho názory na to, jakým způsobem vydávat starší autory. Jak jsme už naznačili, je to otázka, které jsou věnována poslední dvě čísla sborníčku. Když připravoval k novému vydání Staškovy Blouznivce, viděl Olbracht, že za padesát let od vzniku díla se ve spisovném jazyce leccos změnilo, a to nejen v drobnostech pravopisných, nýbrž i pokud jde o hodnocení a užívání některých jevů, jako na př. forem předminulého času, přechodníků a pod., které převětšině nemají v jazykové výstavbě starších děl zvláštní funkci, nýbrž jichž autor užíval jen proto, že to soudobé kodifikace předpisovaly, nebo pod tlakem dobového stylistického usu. Na dnešního čtenáře však zpravidla takové věci působí rušivě a dílo mu zbytečně oddalují. Proto se Olbracht rozhodl upravit knihu svého otce tak, jak by ji asi „upravoval on sám, kdyby žil a byl o padesát let mladší" (32). A podle Olbrachtova mínění se má vůbec dbát při vydávání starších

---

[2] Otištěna byla ve známém sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura* z r. 1932; srov. dále B. Havránek, *Zásady Pražského linguistického kroužku a nová kodifikace spisovné češtiny*, Slovo a slovesnost 10, 1947—48, s. 13n., a Frant. Trávníček, *Podstata a úkony pravopisu*, tamtéž, s. 23n.

knih na to, „aby byl jazyk autorův přiblížen jazyku dnešního čtenáře a aby estetický účin vět, kde vyprchal, byl naplněn bývalou silou“ (34).

Řešení této otázky ovšem není tak zcela jednoduché, jak je formuluje Olbracht, i když se omezíme jen na stránku jazykovou. Nemluvíme-li už ani o verších, jsou díla, která přes jazykové odchylky jsou živá, ba u nichž jakýkoli zásah, třeba s dobrým úmyslem, pociťujeme rušivě;[3] a jsou naopak díla, která neodvolatelně patří už do literárněhistorického archivu: sáhnou po nich jen zvláštní zájemci a žádný zásah jazykový je již obecně neoživí, nanejvýš jen o nich skreslí představu. Proto dnes stojíme na rozdíl od Olbrachta na stanovisku spíše opačném; v nových edicích se pietně zachovává jazyk autora a v zásadě se připouštějí jen zásahy pravopisné, a to ještě jen takové, kterými se neporušuje zvuková podoba textu. Takovými zásadami se řídí na př. Knihovna klasiků, Národní knihovna a j.

Na druhé straně je však někdy přece jenom nutno provádět i jiné úpravy, na př. ve vydáních pohádek pro děti je třeba odstraňovat výrazy dnes už nesrozumitelné a z výchovných důvodů leckdy i uvádět jazyk staršího autora v soulad s dnešním usem.[4]

---

[3] Jako odstrašující příklad se uvádívá úprava *Babičky* provedená Františkem Bartošem, ovšem nikoli kvůli přiblížení jazyka Němcové soudobému čtenáři, nýbrž s hlediska dobových kriterií jazykové správnosti. Viz 2. vydání Bartošovy edice, I. L. Kober, Praha 1892. — Srov. též článek Rudolfa Havla *Poznámky ke kritice textu „Babičky“* (Naše řeč 33, 1949, s. 121n.).

[4] Srov. na př. v doslovu k vydání *Českých pohádek* pořízenému kolektivem katedry čes. jazyka a literatury býv. pedagogické fakulty Karlovy university za vedení Felixe Vodičky a Aloise Jedličky (Stát. nakladatelství dětské knihy, Praha 1954, s. 212): „Není a nemůže být cílem našeho vydání zásada nezměněného dochování jazyka autorova, jako je tomu při vydávání klasiků, na př. v Národní knihovně. Proto se naše normalisace nemůže omezovat na jevy čistě pravopisné. Postihuje i jevy hláskoslovné, tvaroslovné a v jednotlivých případech i syntaktické. Zejména se odstraňují některé jevy zastaralé, jež jsou v rozporu nejen s dnešní normou, ale i s dnešním živým jazykem. Každou takovou jazykovou normalisaci musí však předcházet úvaha, zdali normalisace nenaruší buď celkový stylistický charakter pohádky, nebo stylistický záměr, vyplývající z jednotlivých situací.“ — Zajímavý je zase naopak postoj Rudolfa Havla, připravovatele nového vydání *Babičky* pro děti (v SNDK, Praha 1954, s. 201): „V jazyce Babičky jsou některé tvary a některé podoby slov, které dnes pokládáme za nesprávné nebo alespoň za nezvyklé. Kdyby se tyto ‚chyby‘ neobjevovaly právě v Babičce, jistě bychom je odstranili, zvlášť když jde o vydání určené především dětem. Nebojme se však, že se jazyk našich dětí těmito jazykovými odchylkami pokazí. Nepokazí se, jako se nepokazí jazykem mluveným, který se i dnes od spisovného liší. Babička je nám drahá i s těmito drobnými kazy, které nic nemění na kráse jejího jazyka a na účinné prostotě jejího vyprávění.“

Kromě toho i Olbrachtova argumentace má jistě také svou váhu. Je prostě zřejmé, že různé okolnosti si vynucují různý postoj k jazyku staršího autora, a bylo by skoro žádoucí právě dnes, po bohatých zkušenostech z posledních let s mnoha edicemi klasiků i jiných děl, rozvinout novou diskusi o těchto otázkách.

I z tohoto závěru vidíme, že Olbrachtovy stati o jazyce nemají cenu jen historickou, nýbrž že jsou svým způsobem dosud velmi aktuální. A proto je tím záslužnější, že sborníček byl vydán. Kladně je třeba zhodnotit i pečlivost vydavatelovu, který v ediční poznámce vysvětluje situaci, za níž jednotlivá čísla vznikla, a v řadě vysvětlivek podává bibliografické údaje i objasnění některých narážek, kterým by nezasvěcený čtenář dnes už nerozuměl.

POSUDKY A ZPRÁVY

O jazykovém slohu

Mezi nemnohými našimi pracovníky ve stylistice vyniká akademik František Trávníček nejen množstvím prací věnovaných slohu, nýbrž i šířkou svých stylistických zájmů. Vedle práce zaměřené pedagogicky (*O vyučování slohu* 1943) vydal studie o slohu uměleckém (*Umělecká mluva* 1947 a *O jazyce naší nové prózy*, Nový život 2, 1953, knižně 1954), a zvláště encyklopedicky stručný, ale výstižný výklad o slohu v *Úvodě do českého jazyka* (poslední vydání 1952), snad nejrozšířenější to práci Trávníčkově vůbec. Nyní pak (1953) vydal v Pedagogických aktualitách Státního podagogického nakladatelství studii *O jazykovém slohu*, pokoušející se osvětlit theoretické základy slohu i nauky o slohu hlavně podle Stalinových statí *O marxismu v jazykovědě* z r. 1950.

V Úvodě (3—9) odmítá T. idealistické názory Vosslerovy a Spitzerovy, kteří nesprávně soudí, že se jazyk udržuje individuální tvůrčí činností, kdežto — praví T. — jednotlivec je sice východiskem jazykového dění, ale vlastním nositelem i tvůrcem jazyka je lidská společnost, národ. Podobně odmítá T. i známou českou definici slohu: Styl je individualisační organisací jazykového strukturního celku, jakým je každý daný jazykový projev. Tato definice — praví T. — „nesprávně označuje sloh za organisaci, uspořádání, kterým vzniká z jazykového celku útvar individuální.“ A T. pokračuje: „... kdyby byla podstatou slohu individualisační organisace jazyka, nebylo by vůbec možné mluvit o nějakých obecných zásadách, zákonitostech slohu, protože by byly slohové rozdíly závislé jen na vůli mluvčího (pisatele), byly by nahodilé, nebylo

by možné je zobecnit".[1] Snad tu jde u T. alespoň o částečné nedorozumění, neboť individualisační organisací nevznikají jen slohové rozdíly závislé na vůli mluvčího, nýbrž i rozdíly způsobené činiteli objektivními, jako je cíl projevu, prostředí atp. Kromě toho není tak naprosto nemožné zobecnit i slohové rozdíly závislé na vůli mluvčího (pisatele), neboť jejich individuálnost není naprostá.

Jen stručně se zabývá T. jednostranným názorem Ch. Ballyho, který omezuje styl i stylistiku na afektivní, citovou stránku jazyka. T. ukazuje na tuto jednostrannost a názor Ballyho právem odmítá. Stejně zavrhuje i názor Kořínkův, podle kterého je cíl projevu mimolinguistický a zkoumání o něm do linguistiky nepatří. Definici slohu J. V. Bečky pokládá T. za příliš širokou a tím nevýstižnou. Jedině správným základem pro opravdu vědecké chápání slohu a nauky o něm je marxistická theorie jazyka, kterou formuloval J. V. Stalin ve svých známých statích.

První kapitola „Český národní jazyk a jeho strukturní útvary" (10—14) řeší otázku o poměru spisovného jazyka k lidovým nářečím, o povaze žargonů a jazyka hovorového. Dochází k názoru, že dialekty a jazyk spisovný jsou základní strukturní útvary národního jazyka (dialekty ovšem s omezenou působností místní). Žargony jsou útvary jen třídní, jsou „odnožemi" (jak praví Stalin) společného národního jazyka. Jazyk hovorový vznikl tím, že v domácím prostředí bylo nářečí nahrazováno jazykem spisovným; je to strukturní útvar druhotný.

Druhá kapitola „Slohové rozdíly" (15—21) ukazuje, jak nauka o slohu zkoumá konkretní projevy jazykové se zřením na to, jakým způsobem mluvčí nebo pisatelé hotových prostředků výrazových užívají, jak vytvářejí prostředky nové a jak staré i nové prostředky mluvnicky zpracovávají. Kdežto mluvnice a nauka o slovní zásobě se obírá vztahem jazykových prostředků k myšlenkovému obsahu, stylistika se zaměstnává tím, jak tyto prostředky slouží k vyjadřování myšlenek, ke vzájemnému dorozumívání v konkretních jazykových projevech se zřetelem k určité oblasti lidské činnosti, za které tyto projevy probíhají. Mluvnice i nauka o slovní zásobě napomáhají slohovědě, slohověda se opírá o mluvnici a slovník. Nauka o slohu není sice totožná s mluvnicí ani s naukou o slovní zásobě, ale tyto jazykozpytné nauky doplňuje, o ně se opírajíc, a tím poznání jazyka, jazykového dění prohlubuje.

---

[1] V mé výše citované definici „individualisační organisace" neznamená ovšem organisaci individuální, jak soudí akad. Trávníček; upozorňoval jsem častěji, že takto zde výraz „individualisační" myšlen není, jde o singularisaci, lépe ještě o „konkretisaci". I uváděný „výběr hotových výrazových prostředků" v definici Trávníčkově nelze si představit jinak než jako výběr v konkretním projevu. — Nehájím svou definici za každou cenu, ale musím ji hájit proti nesprávnému výkladu, aby její kritika mohla vycházet z toho, co v kritisované formulaci je. *B. Havránek*

Třetí kapitola „Sloh jako jazykové dění“ (22—37) podává nejprve definici slohu, která vlastně vyplývá z toho, co bylo uvedeno v kapitole předešlé. „Sloh je výběr hotových výrazových prostředků nebo tvoření prostředků nových a mluvnické zpracování všech prostředků v jazykových projevech, sloužících dorozumění v jedné určité oblasti lidské činnosti, za které projevy probíhají“ (22). Tato definice má proti všem dosavadním, Trávníčkovu dřívější nevyjímajíc, tyto nové nebo nově zdůrazněné znaky: zahrnuje do slohu tvoření prostředků nových, mluví nově o mluvnickém zpracování jazykových prostředků a prohlubuje učení o objektivních slohotvorných činitelích tím, že konkretněji uvádí jednotlivé oblasti lidské činnosti, za níž konkretní jazykové projevy probíhají. V této souvislosti možno poznamenat, že T. na jiném místě (str. 39—40) uvádí názor V. V. Vinogradova, podle kterého stylistika je nauka o synonymitě výrazových prostředků. T. soudí, že tato definice je příliš úzká a že by výraz „synonymita výrazových prostředků“ mohl být termínem pro jeden sice důležitý, ale naprosto ne jediný oddíl stylistiky, stylistiky synonymické.

Z mnohých jiných myšlenek obsažených v této kapitole omezím se jen na některé, které pokládám za nejdůležitější. Je to především názor, že objektivní činitelé slohotvorní (cíl, zaměření, prostředí) a subjektivní (vykonavatel příslušné činnosti, jeho vztah k jazyku a jeho rozumový a citový vztah k obsahu projevu) nejsou samostatní, všichni se doplňují, třebaže se v konkretních případech neuplatňují všichni pospolu nebo všichni stejnou měrou. Dále praví T.: „Při rozboru jazyka některého autora zkoumáme zvláště prostředky slohové, všímáme si však i prostředků strukturních (mluvnických a lexikálních), zvláštností i nedostatků, zejména tehdy, žádáme-li od autora obecnou srozumitelnost.“ Je totiž nepochybné, že „jednou ze základních podmínek obecné srozumitelnosti je strukturní ústrojnost, jak v oblasti mluvnické, tak i slovníkové“. (28).

Závěr této kapitoly je věnován významu myšlenkového obsahu pro sloh. Myšlenkový obsah není a nemůže být základním činitelem slohotvorným. V nauce o slohu nejde na př. o pojmový obsah slov, nýbrž o to, jak tato slova hovějí potřebě mluvčího (pisatele) v konkretních jazykových projevech se zřením ke konkretní činnosti. Tato činnost je důležitá pro myšlení i jazyk, a je tedy základní činitelkou slohotvornou. Myšlenkový obsah není tím pomíjen, neboť se projevuje nutně v jazykové stránce projevů. Přihlížíme však k němu jinak než s hlediska strukturního. „Strukturní podoba jazykových projevů je základnou, z které nauka o slohu vychází“ (37).

Kapitola čtvrtá „Druhy slohů“ (38—44) řeší mimo jiné hlavně otázku slohu literárně uměleckého. Obírá se názorem V. V. Vinogradova, podle kterého nauka o slohu individuálně uměleckém je součástí poetiky a nikoli jazykovědy, „protože literárně umělecký sloh je prostředek k

vyjádření světového názoru“ (40). T. tento názor nepokládá za správný. Sám Vinogradov praví, že spisovatel silou svého uměleckého mistrovství vytváří jazykové hodnoty, které mohou hluboko vejít do pokladnice celonárodního jazyka. Z toho vyvozuje T. — a jistě správně —, že se jazykem umělce jazykověda a v ní zejména stylistika může a musí obírat. Krom toho T. soudí, že světový názor nemůže být slohotvorným činitelem základním, neboť myšlenkový obsah, jak už T. dříve vyložil, nemůže být sám o sobě základním slohotvorným činitelem. Ovšem, důvod, který proti tomu T. dále uvádí, že totiž sovětští spisovatelé mají stejný světový názor, a přece se od sebe slohově liší, není zcela přesný. Světový názor — a to platí i o marxismu — je při vší vnitřní jednotě do té míry mnohotvárný a rozmanitý, že nevylučuje slohové rozdíly mezi jednotlivými spisovateli. Ale jisté je, jak správně T. ukazuje, že nelze jazyk umělecký vylučovat z jazykovědného bádání, třebaže jsou v něm oblasti, které už rámec jazykovědy přesahují. Význam tohoto zjištění Trávníčkova je tím větší, že Vinogradov není se svým názorem osamocen. Přijímá jej, jak T. ukazuje, A. I. Jefimov ve stati O úkolech studia jazyka a stylu uměleckých děl (1951) a také E. G. Rizelová v časopise Inostrannyje jazyki v škole 2, 1952 str. 19 soudí podobně.

Důležitá je dále (str. 43) poznámka, že mluvy rybářská, myslivecká, studentská a p. nejsou útvary strukturní, a že tedy nelze mluvit o zvláštním slohu rybářském, studentském a pod. Jejich neslohovost je už v tom, že se v nich obráží jen citový vztah mluvčího k jevům a věcem, který není pro dorozumívací úkon podstatný. A také v tom, že se tytéž jazykové zvláštnosti (na př. výrazy *běhy, slechy* z mluvy myslivecké) vyskytují nejen v podobě spisovné, nýbrž i dialektické (hanácky *běhe, sleche*).

V oddíle „Nářeční slohy“ (str. 43—44) ukazuje T. na to, že menší rozmanitost v práci vytváří i menší množství slohových rozdílů, a dále na to, že slohotvorní činitelé jsou jiní v lidových nářečích než v jazyce spisovném. Nejde tu ani o bohatý výběr synonymických výrazů, ani o zvláštní tvoření výrazů nových, ani o osobité mluvnické zpracování, nýbrž jen o podrobnější, širší a hlubší zpracování nářečních prostředků, závislé na větší nebo menší zběhlosti ve vypravování, hlubších vědomostech v některých oborech (na př. v léčivém bylinářství) a pod.

Kapitola pátá „Spisovné slohy“ (45—56) rozvádí podrobněji látku zpracovanou už dříve v jiných Trávníčkových pracích, na př. v Úvodě do českého jazyka a j. Dělí tu spisovné slohy (odborný, novinářský, řečnický, úřední, společenský a umělecký), podrobněji popisuje vlastnosti slohu uměleckého (je silně osobitý, bohatě rozvitý, přibírá prostředky z dialektů, žargonů a mluvy hovorové a je bohatě individuálně rozrůzněný). Už od dřívějška je známá Trávníčkova charakteristika slohu živého, knižního a klasického.

Závěrečná kapitola šestá „Sloh na jednotné škole“ (57—61) obsahuje pokyny pro vyučování slohu a radí zejména sepnout výuku s dnešním životem, s naším socialistickým budováním.

Práce Trávníčkova přináší do theorie stylistiky mimo jednotlivé cenné postřehy hlavně dva významné doplňky. Rozšiřuje pojem slohu o dva nové znaky, totiž o tvoření nových výrazů a o mluvnické zpracování jazykových prostředků. Za druhé obhajuje úspěšně názor, že jazyk uměleckého díla podléhá zkoumání jazykozpytnému a že není výhradní doménou poetiky a vědy literární.

T. pokládá svou práci za příspěvek k diskusi, zvláště o tom, jak má slohověda využít Stalinových statí O marxismu v jazykovědě. Je to jistě dobrý začátek a bylo by si přáti, aby naši slohoví odborníci přinesli jednak svoje další příspěvky do diskuse, jednak aby zaujali stanovisko k názorům Trávníčkovým. *Kvido Hodura*

Nad slovenskou příručkou jevištní výslovnosti

Po Záborského stručné příručce, která vyšla prozatím pouze jako skripta,[1] dostává se slovenským hercům a zpěvákům *Slovenskou výslovností* prof. Jána Stanislava[2] druhé práce věnované otázkám jevištní výslovnosti. Přesto, že je Stanislavova kniha převážnou většinou a ve své podstatné části pouze přehledem mínění jiných autorů o různých otázkách mluvy na jevišti a reprodukcí cizích výzkumů v oboru slovenské fonetiky, má po mém soudu přece své oprávnění. Neboť ani slovenským, ani našim divadelníkům se nedostalo dosud tak obsáhlého shrnutí různých názorů na theorii jevištní mluvy, zvláště pak názorů pracovníků sovětských, jako tomu je v příručce Stanislavově. Pokud pak jde o vlastní přínos autorův, nejsou bez významu především jeho doklady, které nasbíral poslechem na slovenských scénách, zvláště na scéně bratislavského Národního divadla, ani — třeba že nečetné — vlastní doklady experimentální. Jeho aplikace cizích mínění a zkušeností na slovenské poměry ukazuje prozatím jen cestu k vytvoření vlastní theorie slovenské jevištní výslovnosti a mnohdy bude jistě podnětem k diskusi.

Při svých výkladech poukazuje autor, opíraje se o shodné názory badatelů domácích i cizích, na důležitost kultury řeči, stejně významnou pro její formu mluvenou jako psanou, objasňuje principy orthoepie a zaznamenává názory na poměr mluvené formy jazyka a mluvy umělec-

[1] V. Záborský, *Javisková reč*, Čs. divadelné a literárne zastupiteľstvo, Bratislava s. a., s. 154.

[2] J. Stanislav, *Slovenská výslovnosť* (Príručka pre umelcov a iných verejných pracovníkov), Osveta, Martin 1953, s. 299.

ké, zvláště jevištní. V obsáhlé kapitole shrnuje pak názory Filippovovy a Vinokurovy na možnosti a hranice porušování norem spisovného jazyka na jevišti jakožto prostředku charakterisačního. Poté přistupuje k popisu artikulačních orgánů i tvoření jednotlivých hlásek. Při tom používá hlavně výsledků výzkumů prof. Hály, které (mnohdy bez přesné citace) přejímá z jeho různých prací, stejně jako obrazový materiál, jímž doprovází text. Tato Hálova pozorování místy konfrontuje s pozorováními autorů dalších a doplňuje je někdy též doklady vlastními. Tyto partie patří k nejcennějším částem příručky, neboť přinášejí leckdy zajímavé příspěvky k fonetice spisovné slovenštiny i jejích nářečí (tak na př. partie o slovenském *l*, s. 199 n.). Souběžně s popisem výslovnosti se tu stále uplatňuje zřetel k výslovnosti orthoepické, jak vyplývá z hlavního zaměření knihy.

Jak je známo, jsou mnohé otázky slovenské výslovnostní normy předmětem diskusí a je pochopitelné, že ani práce Stanislavova tu nemohla zaujmout vždy konečné stanovisko a že tu autor mnohdy registruje rozdílná mínění nebo uvádí svůj názor jako příspěvek k diskusi. Jde na př. o otázku výslovnosti *v* před souhláskami, spodobu souhlásky *s* před jedinečnými souhláskami nebo o problémy slovenského přízvukování. Detailním rozborem těchto otázek vlastních slovenštině se tu však nechceme zabývat a povšimneme si některých otázek obecnějších, které nám vyvstanou při četbě Stanislavovy knihy.

Při stanovení orthoepické normy české nebylo dlouho jednoty v otázce podkladu a zdroje spisovné výslovnosti. Jaká je situace ve slovenštině? Vyjděme ze Stanislavova výkladu o slovenském p ř í z v u k u (s. 281 n.). V slovenských školních i jiných příručkách se požaduje důsledné přízvukování prvé slabiky slova a rovněž přízvukování jednoslabičných předložek, kdežto středoslovenská nářečí, zejména Stanislavem prozkoumaná nářečí liptovská, mají podle autora přízvuk převahou na slabice předposlední. Z toho pak S. vyvozuje, že je třeba revidovat požadavek přízvukování prvé slabiky ve spisovném jazyce. Není ovšem sporu, že se spisovná slovenština formovala na podkladě nářečí středoslovenského. Bylo by však možno říci, že je v současné podobě do všech důsledků nářečím středoslovenským? Jistě nikoli. Právě tak jako spisovná čeština opustila svou kolébku středočeskou, také spisovná slovenština uvolnila své svazky se svým zřídlem středoslovenským, napájejíc se — ovšem pouze do jisté míry — i z jazykových zdrojů jiných než středoslovenských. Třebaže se ve výslovnosti spisovné projevuje v slovenštině v jednotlivostech častěji než v češtině tendence k odchylkám, jejichž podkladem je výslovnost nářeční (na př. výsl. koncového *v* jakožto *f* a pod.), přece základ spisovné výslovnosti je již poměrně ustálen. Domnívám se však, že tímto základem není v současné době lidová výslovnost středoslovenská, nýbrž jedině výslovnost uživatelů spisovné slovenštiny,

a to ovšem v jejich spisovných projevech, taková výslovnost, která je ostatními příslušníky národa, zvláště pak opět uživateli spisovného jazyka, posuzována jako prostá nářečních a osobních výslovnostních odchylek (tedy v zásadě obdobně, jako je tomu v češtině). Vraťme se však k otázce přízvuku. Jestliže je pak ve spisovné slovenštině ustáleno přízvukování slov na prvé slabice (jak je slyšíme běžně na divadle, v přednáškách, v improvisovaných rozhlasových reportážích atd.), bude třeba za spisovný pokládat tento způsob přízvukování; jsou-li však předložky vyslovovány běžně bez přízvuku, jistě není důvodu, proč by tento způsob neměl být pokládán za spisovný. Vzpomeňme jen na otázku přízvukování jednoslabičných předložek v češtině, kde si spisovný usus vynutil četné výjimky z přímočarého pravidla o přízvukování předložky. — Svědectvím, že jako spisovná není ani jindy hodnocena výhradně výslovnost opřená o nářečí středoslovenská, je na př. připouštění výslovnosti psaného *ä* jako *e*. Přitom se dokonce projevuje velmi zřejmá tendence, směřující k pravděpodobnému zániku výslovnosti *ä* v budoucnu (tato výslovnost je ostatně již v současnosti značně rozkolísaná).

Jinou otázkou obecnějšího rázu je problém výslovnosti cizích jmen. Na str. 92 cituje autor Filippovovův názor, že cizí jména je třeba i v ruském kontextu pronášet s výslovností jazyka, z něhož byla přejata. Sám pak dále píše: „V hre I. Popova „Rodina" v bratislavskej činohre vyslovovali meno *Voloďa* slovenským spôsobom s prízvukom na prvej slabike a s *o* v oboch slabikách. Robilo to — aspoň na mňa ako slavistu — veľmi zlý dojem: ako by hovorili ľudia, ktorí sa povrchne naučili cyriliku čítať a teraz čítajú ruský text bez znalosti základných pravidiel ruskej výslovnosti a prízvukovania." Přiznává pak, že je třeba lišit jména, jejichž slovenská výslovnost se již vžila, od slov méně zdomácnělých, avšak soudí, že z potřeby navození jevištní situace bude nutno i u slov vžitých (na př. *Moskva*) použít častěji i formy ruské (tedy *Maskvá*). V čem tu vidím zásadní Stanislavův omyl? Ovšem nikoli v tom, že se neřídí zásadami přejímání cizích jmen, jak se ustálily třebas v češtině,[3] nýbrž právě naopak v tom, že tu mechanicky přenáší na slovenštinu zásadu, která je požadována pro jazyk jiný (zde pro ruštinu). Ostatně požadavek, který uvádí Filippov, není v ruštině přijímán zcela obecně. Ve velké většině případů jsou přejatá slova a cizí jména vyslovována nikoli důsledně s hláskami jazyka, z něhož byla přejata, nýbrž tyto hlásky jsou nahrazovány nejbližšími hláskami nebo skupeními hlásek ruských (tak německé nebo francouzské *ü* je nahrazováno obvykle změkčenou samohláskou *u* po měkké souhlásce a pod.) a tyto

[3] O tom podrobněji v řadě statí, naposledy v mém článku *K výslovnosti cizích slov v češtině*, Naše řeč 36, 1953, s. 268n.

náhrady se přímo obrážejí již i v psaní cizích jmen v ruštině. Svůj požadavek nedomýšlí ani Filippov, ani Stanislav do důsledku. Jak bychom pak vyslovovali jména příslušníků národů, jejichž jazyky mají hlásky, které nemohou příslušníci našich národů bez dlouhého učení správně vyslovit, jako dnes na př. jména čínská nebo korejská anebo i jen ruské *y*? Jistě si na divadle musíme ponechat možnost použít i původní výslovnosti jména, ovšem jen výjimečně a jako výrazného prostředku charakterisačního (na př. pro charakteristiku člověka, který dlouhá léta žil v cizím prostředí, nebo naopak pro přepjatce a pod.). Jistě však se mnou budou divadelníci souhlasit, že ruskou atmosféru ve hře nenavodíme ani ruskou výslovností vlastních jmen, ani jakýmikoli rusismy tvaroslovnými nebo syntaktickými, nýbrž především hereckými a režijními prostředky zcela jinými.

Končím svou úvahu nad Stanislavovou knihou. Není recensí v pravém slova smyslu, spíše jen zastavením nad několika autorovými myšlenkami zásadnějšího rázu. *Milan Romportl*

Nová práce z oblasti lašských nářečí

Za několik posledních let nevyšla u nás žádná větší dialektologická práce. Souviselo to s reorganisací našeho vědeckého života i nakladatelského podnikání, zčásti však také s tím, že zkoumání místních nářečí bylo poněkud podceňováno. Teprve sovětská jazykovědná diskuse, a zvláště Stalinovy příspěvky ukázaly mimo jiné na význam a důležitost studia dialektů a oživily i urychlily práci našich dialektologických odborníků. Prvním větším samostatným dílem, které po této diskusi vychází, je *Středoopavské nářečí* Arnošta Lamprechta (jako publikaci Slezského studijního ústavu v Opavě vydalo Stát. ped. nakladatelství, Praha 1953).

Středoopavské nářečí patří do skupiny nářečí lašských, jimž se už dříve věnovala zvýšená pozornost a jež zvláště studoval zemřelý prof. Ad. Kellner. Začal průzkumem rodného nářečí okolo Štramberka, později se zabral do studia jiných oblastí lašských nářečí a hlavně se zaměřil na sousední nářečí polského typu. Prof. Kellner si vychoval několik nadaných žáků, z nichž někteří pocházejí ze stejné oblasti jako on. K těmto žákům a později nejbližším spolupracovníkům patří i autor nové nářeční monografie Arnošt Lamprecht. Ve své práci užil osvědčené již metody, kterou známe z dialektologických publikací Matice moravské, kde jako první svazek vyšlo právě Kellnerovo Štramberské nářečí a později i jeho Východolašská nářečí. Tato metoda zkoumá nářečí na základě historickosrovnávacího studia jazyka.

Lamprecht se zaměřil na zkoumání nářečí asi dvaceti obcí východně a jihovýchodně od Opavy (Kajlovec, o němž se zmiňuje, není však

uveden v přiložené mapce); centrem zkoumané oblasti je autorova rodná obec Štítina. Na počátku vlastního popisu a rozboru nářečí je obecný úvod, v němž se autor stručně zmiňuje o vzniku své knihy, mluví o způsobu práce a za cíl si klade „zachycení dosavadní tradiční mluvy". Vedle těchto poznámek více méně metodických se dotýká některých otázek poměru jazyka a lidské činnosti. Zdůrazňuje sepětí jazyka s myšlením i nerozlučnou spojitost zkoumání jazyka se studiem dějin společnosti a připomíná, že se v jazyce obráží celý složitý historický vývoj společnosti, která tímto jazykem mluví. Zásady takového zkoumání však autor ve skutečnosti nezachovává. Ve vlastním rozboru nářečí se nesetkáme ani s okrajovou poznámkou, která by se týkala těchto otázek, anebo s výklady, v nichž by autor uvedené these nějakým způsobem aplikoval. Dále mluví v úvodě o tom, jaký je cíl dialektologických prací v současné jazykovědě a jaký význam mají pro historické studium jazyka. Není však dosti jasné, co míní autor tím, že nám „studium nářečí... napomáhá odkrývat základní tendence z budoucího vývoje". Jde-li, jak má autor patrně na mysli, o základní tendenci vývoje n á ř e č í, pak je tu zřetelný poměrně rychlý ústup nářečních prvků, směřování k jednotnému jazyku celonárodnímu a vplývání do něho. Naproti tomu o základních tendencích vývoje n á r o d n í h o j a z y k a v užším smyslu by nebylo možno na základě studia nářečí získat mnoho nových poznatků. Není dokonce vyloučeno, že bychom nezískali nové poznatky vůbec žádné.

Práce sama je rozdělena na hláskosloví, tvoření slov, tvarosloví a skladbu; zvláštní kapitolu tvoří obecná charakteristika středoopavského nářečí a poznámky k dialektologické mapě a k okrajovému přechodnému úseku. Na závěr jsou připojeny nářeční ukázky a mapka zkoumané oblasti, v níž je zakresleno patnáct hláskoslovných a tvaroslovných jevů, jimiž se řeč skupiny dvaceti středoopavských obcí liší od svého nářečního okolí.

V první části hláskosloví se zabývá Lamprecht hláskoslovnou soustavou a původem jednotlivých hlásek středoopavského nářečí. Hlásky, které se nevyskytují v hláskovém systému obecně českém, hodnotí s hlediska fonologického a připojuje přesný popis jejich artikulace. Celý rozbor nářečního materiálu je zaměřen k tomu, aby byly zdůrazněny jevy, jimiž se dvacet středoopavských obcí liší od svého nářečního sousedství, a na jevy, jež jsou řeči obyvatelů všech těchto obcí společné a činí z těchto obcí samostatnou a více méně homogenní nářeční jednotku v rámci oblasti lašské.

S celou lašskou oblastí je středoopavskému nářečí společné zrušení rozdílu mezi dlouhými a krátkými samohláskami, jak o tom mluví autor jednak u jednotlivých samohlásek při jejich popisu, jednak v paragrafu o kvantitě, kde upozorňuje na poměrně nepatrný počet výjimek

u slov významu citového, afektivního. Jiným charakteristickým rysem, rovněž společným pro všechna lašská nářečí, je slovní přízvuk. Hlavní slovní přízvuk bývá na druhé slabice od konce slova; slova čtyřslabičná a víceslabičná mívají kromě tohoto hlavního přízvuku ještě také přízvuk vedlejší, obyčejně na sudých slabikách počítáno od konce slova. Nářečí přesně odlišuje *i* a *y*, právě tak jako *l*, jež odpovídá obecně českému střednímu *l*, a *ł* (tvrdé). Všechny tyto hlásky jsou samostatnými hláskami (fonémy) (*był* × *bił*, *lež'* × *łež'*). V nářečí není slabikotvorné *l*, nýbrž *l* s průvodní souhláskou, nejčastěji *i* nebo *y*. Se sykavkami *dz*, *dž* (znělými protějšky hlásek *c*, *č*), které se vyskytují jako hlásky kombinační na švu slov, setkáváme se i v některých morfologických typech — v příčestí trpném, v tvarech opětovacích sloves a analogií i v některých tvarech jiných. Příslušníci mladší generace nahrazují *dz* hláskou *z*, ale přesto si *dz* zachovává svou významově rozlišovací funkci alespoň v několika málo případech, jako na př. ve dvojicích: *svadzač'* (= svádět) a *svazač'* (= svázat) a pod.

Z jevů, které charakterisují středoopavské nářečí po stránce hláskoslovné proti nářečím okolním, je to sykavková řada *š'*, *ž'*, *č'*, *dž'*, jež nově vznikla splynutím řady *š*, *ž*, *č*, *dž* s řadou *ś*, *ź*, *ć*, *dź*. Po sykavkách této nově vzniklé řady a po *s*, *z*, *c*, *ř* se *i* měnilo v *y*, takže se zde vyslovuje *třy*, *ž'yma*, *č'ystý*. Od okolních oblastí se liší nářečí dvaceti středoopavských obcí funkčním zatížením jednotlivých hlásek. Je zde na př. častěji *e* proti východoopavskému *i* v typech *chlev*, *polevka*, *mojeho* a za starší *ó* je častější *u*, jako v druhém pádě množného čísla podstatných jmen rodu ženského a středního (*jahud*, *sluv*) anebo i v imperativě (*pomuž'*, *něpovul*).

Pro tvarosloví je charakteristická snaha o zevšeobecnění skloňovacích koncovek. V 3. pádě množného čísla podstatných jmen všech rodů a skloňovacích typů je koncovka *-am*, jen výjimečně u některých podstatných jmen rodu mužského a u podstatných jmen rodu středního typu „kuře“ koncovka *-um* (*borakum*, *č'elatum*). V sedmém pádě jednotného čísla podstatných jmen rodu ženského je rozšířena po celé oblasti opavských nářečí koncovka *-um* a stojí zde proti koncovce *-u* (v témž pádě) v obcích ležících na jihovýchod od středoopavského typu. Podobnou tendenci k sjednocení koncovek pozorujeme v 7. pádě množného čísla podstatných jmen všech rodů, kde máme jedinou koncovku *-oma*. Obdobné příčiny působí pravděpodobně i sblížení tvrdých a měkkých typů podstatných jmen středního rodu s koncovkou *-o*: *polo*, *srco*. Tyto silnější sjednocující tendence jsou obdobné jako v sousední polštině.

Podobně jako v hláskosloví nejde tu o jevy, jež by charakterisovaly výlučně toto popisované nářečí, jde spíše o konstatování, že je zde podobná situace jako v ostatních nářečích na celém našem jazykovém

území — totiž snaha o zevšeobecnění skloňovacích koncovek, ovšem tvaroslovnými prostředky, vlastními tomuto jazykovému systému. U časování se setkáváme s podobnými jevy, že totiž koncovka jednoho tvaru některého slovesného typu proniká do všech ostatních typů sloves. Tak na př. 3. osoba množného čísla přítomného času má jedinou koncovku *-u* pro slovesa všech typů. A právě tímto důsledným jednotným zakončením se liší skupina středoopavská od oblasti jižní a jihovýchodní, kde je vedle staršího *-u* (*-ju*) také *-a* (*-ja*) v typech *oni robja, lež'a*, a od jihozápadní, kde je zachován typ na *-i, -y*: *oni mluvi, robi, chodž'y, młač'y*, který autor hodnotí jako zachovaný tvar archaický.

Ve skladbě není typických jevů, které by se nevyskytovaly zároveň i v ostatních oblastech lašských, po případě i v jiných nářečích českého jazyka. Za charakteristický rys považuje autor užívání předložky *do*, jež se klade často místo předložky *k, ke* (*idu do masařa*). Při srovnání se někdy užívá *ani* místo *jako* (*spi ani zabity*). Trpná příčestí ve složených tvarech s činným významem mají často platnost přídavných jmen (*je odjety, hodž'yny su dojdzene*).

Nemůžeme zde vypočíst všechny jevy, jež jsou pro zkoumanou oblast i pro nářeční okolí společné, ani do podrobností vymezit, čím se středoopavské nářečí odlišuje od obcí sousedních, takže tvoří samostatnou nářeční jednotku. Pokud jde o Lamprechtovu práci samu, je škoda, že nelze autorovy vývody sledovat hned na lexikálním materiálu, který byl původně myšlen jako druhá část práce. Tento materiál však bude pojat do souborného lašského slovníku, na němž již pracuje v Brně širší autorský kolektiv při pracovišti Ústavu pro jazyk český. V textu se někdy vyskytují slova, jimž lidé, kteří nepocházejí z tohoto nářečního prostředí, nerozumějí a jež by bylo bývalo dobré v závorce vyložit [na př. *hałečky* (s. 69), *š'arpač'* (s. 65), *fyrač'* (s. 64)].

Po drobných výhradách, které jsme k Lamprechtovu rozboru středoopavského nářečí poznamenali na počátku tohoto článku, je nutno říci, že je to práce poctivá a zdařilá. Je cenná zvlášť svým spolehlivým a důkladným materiálem a jeho pečlivým roztříděním. Zachycuje přesně a velmi plasticky mluvnický systém jednoho typu lašských nářečí a je dobrou paralelou Kellnerova Štramberského nářečí. Některé další úkoly, jak jsme se o nich na začátku zmínili a jak o nich mluví sám autor, jako je zkoumání nářečí v souvislosti s vývojem společnosti, mohou být předmětem dalšího bádání, k němuž tato materiálová práce klade dobrý základ.

Lamprechtova monografie je užitečná nejen pro jazykovědce, kteří se studiem nářečí a jazyka přímo odborně zabývají, nýbrž měli by se s ní seznámit i ti, kdo se zajímají o jazyk s hlediska praktického, především učitelé. Každý učitel by měl pokládat za svou povinnost seznámit se s pracemi o nářečí kraje, v němž působí. Uvědomil by si, které jevy

jsou jeho nářečí a spisovnému jazyku celonárodnímu společné, a naopak, kterými znaky se tyto dva útvary od sebe liší. Z tohoto srovnání by mu bylo jasné, na které jevy se má při vyučování zvláště zaměřit a které naopak žákům nepůsobí potíží, poněvadž je mají i ve svém nářečí. (Na příklad v oblasti nářečí lašských jistě dělá dětem poměrně malé potíže psaní *i* a *y* po tvrdých a obojetných souhláskách, poněvadž je většinou vyslovují. Jiné poměry jsou však ve spojení *i/y* s t. zv. souhláskami měkkými. A ještě mnohem větší pozornost je třeba věnovat kvantitě a její významotvorné platnosti.) Tím, že se učitelé seznámí s nářečím svých žáků a uvědomí si shodné i rozdílné prvky místního dialektu a spisovného jazyka celonárodního, usnadní v mnohém práci sobě i dětem.

Věra Michálková

Z Ústavu pro jazyk český

Pracovní porady českých a slovenských lexikografů a terminologů

Ve dnech 3.—5. června t. r. konala se v Praze v Domě vědy a techniky Československé akademie věd pracovní konference lexikografických kolektivů Ústavu pro jazyk český ČSAV a Ústavu slovenského jazyka SAV. Oba kolektivy pracují na stejném typu slovníku, totiž na středním slovníku současné spisovné češtiny (slovenštiny), a pracovníci si chtěli na společných poradách ověřit své pracovní zásady i způsob své práce.

Slovnikářský kolektiv Ústavu pro jazyk český vydal v listopadu minulého roku Ukázkový sešit slovníku současného spisovného jazyka českého[1]; jsou v něm podány jednak souvislé ukázky slovníkového zpracování jednotlivých hesel, jednak v předmluvě shrnuty theoretické zásady a směrnice pro práci na slovníku. Kolektiv Ústavu slovenského jazyka publikoval ukázky své práce a její theoretické zdůvodnění v dvojčísle 3-4 letošního ročníku Slovenské reči (roč. 19, 1954).

Členové obou pracovních kolektivů prodiskutovali na třech celodenních poradách většinu nejdůležitějších otázek lexikologických i lexikografických a v podnětných vzájemných kritikách, jimž podrobili ukázky své práce, konfrontovali svou lexikografickou theorii i svůj pracovní postup.

V mnoha věcech se pracovníci obou ústavů shodli: tak na výběru hesel, na zařazování slov zastaralých, dobových, archaismů, neologismů, jakož i slov nespisovných (dialektismů, vulgarismů, slov lidových, slango-

[1] Zprávu o něm otiskla Naše řeč v loňském ročníku (36, 1953, s. 309n.). V příštím čísle přineseme zhodnocení výsledků ankety, která byla s Ukázkovým sešitem spojena.

vých a j.), na co možno nejbohatším zachycování frazeologie, na uvádění definic, na způsobu zpracovávání lexikálních variant a pod.

Nicméně přes společné pracovní zaměření se obě pracoviště v leccems rozcházejí. Je to dáno rozdílnou situací lexikografie a lexikologie české a slovenské. Na Slovensku nemají velký slovník, jakým je akademický Příruční slovník jazyka českého. Chystaný střední slovník má tuto mezeru částečně nahradit. Dopustí se tím sice některých nedůsledností, protože bude obsahovat leccos v rozsahu jeho typu nepřiměřeném. Bude na př. v rozsáhlejší míře zaznamenávat odborné názvy, bude hojněji užívat literárních citátů a podrobně třídit významy slov. Český slovník se naopak pokusí významy si blízké spojovat obecnějším, obsahově širším výkladem. V odborné terminologii dá přednost oborům technickým, zemědělské výrobě a politické ekonomii a z oborů ostatních zachytí mimo základní termíny především termíny nové, v Příručním slovníku dosud nezpracované. Literárními citáty bude dokládat zpravidla jen ojedinělé lexikální zvláštnosti význačných autorů.

V některých otázkách mají oba kolektivy odlišné pojetí. Týká se to zejména dokladového materiálu (Slováci užívají termínu „exemplifikácia“). Slovenští lexikografové zdůrazňují pro střední slovník zvláště t. zv. typická volná spojení, t. j. spojení, jichž se vždy v této podobě užije v určité jazykové situaci (na př. *koupit lacino*). Čeští slovnikáři dokreslují význam slova nadto ještě t. zv. běžnými spojeními, čerpanými ze živého jazyka (na př. *koupit papír, nové stroje* a pod.).

Rozdílné je rovněž stanovisko při vymezování lexikálních významů, významových odstínů a významů přenesených. Česká lexikografická tradice rozlišuje význam přenesený, t. j. obrazné užití slova, a význam už natolik lexikalisovaný, že se stává významem novým. Slovenské ukázkové číslo má však několik dokladů na „samostatný přenesený význam“ (na př. heslo *kameň, -a* m.: 1. tvrdá hornina používaná ako stavebný materiál; .... 2. pren. symbol niečoho chladného, bezcitného, ...; mať srdce z k—a).

I v některých otázkách čistě technických jsou rozdíly. Tak především v míře „hnízdování“, t. j. připojování odvozených slov k základnímu heslu. Český slovník „hnízduje“ jen mírně. Připojuje příslovce a podst. jména na *-ost* k příd. jménu (*krajový* příd.; → přísl. *krajově*; → podst. *krajovost, -i* ž.), jména přechýlená (*učitel, -e* m. (ž. *učitelka, -y*); → ž. *učitelová, -é*), zdrobněliny, násobená slovesa, příd. jména na *-ský* k jménům místním (*Loket, -kte* // *-ktu* m.; → příd. *loketský*). Slovenský slovník přiřazuje k základnímu heslu i příd. jména na *-ový* (*guľa, -le* ž.; *guľový* príd. m.), expresivní příd. jména (*guľatý* príd. m.; *guľaťučký* príd. m. expr.), zveličelá slova (*chlap, -a* m.; *chlapisko, -a* str. i m. zvel.) atd. K nedokonavým slovesům se připojují jejich dokonavé protějšky (a to slovesa nesložená i předponová).

Pokud se týče typografické úpravy, bude český slovník tisknout ve shodě se slovníkem Příručním a Jungmannovým výklady kursivou a doklady antikvou, kdežto slovenský slovník naopak.

Některé otázky zůstaly pro složitost problematiky nedořešeny a byly odloženy na příští poradu (na př. otázka stylové charakteristiky slov), jiné nepřišly pro nedostatek času vůbec na pořad (na př. otázka lexikografického zpracovávání gramatických slov).

Pracovní konference byla pro oba slovnikářské kolektivy velmi cenná a podnětná. Bylo by jen žádoucí, aby se podobné konference čas od času opakovaly, protože lexikografická praxe přináší stále nové a nové problémy, které je nutno neodkladně řešit. *Zdeňka Sochová*

Ve dnech 17. a 18. června t. r. konala se v Praze pracovní porada členů terminologických oddělení Ústavu pro jazyk český ČSAV a Ústavu slovenského jazyka SAV za účasti zástupců Ústavu ruského jazyka, literatury a dějin SSSR.

V úvodním projevu zdůraznil Dr František Daneš, že otázky odborného názvosloví jsou velmi živé, při jejich řešení je nutno vycházet z naší tradice a udržovat spolupráci se Slováky, zejména při řešení aktuálních názvů celostátního významu. O definici termínu a jeho hranici přednesl referát Dr Miroslav Roudný, o typech synonym v odborném jazyce podal výklad Dr Karel Sochor, vztahem české a slovenské terminologie se zabýval Dr Ján Horecký a přetvářením české terminologie pod vlivem terminologie sovětské Jaroslav Kuchař, o terminologických slovnících referoval Dr Ferdinand Buffa. V živé diskusi byla probrána kriteria pro hodnocení rozdílů mezi slovy odbornými a neodbornými, byla zdůrazněna celonárodní povaha termínů, uvažovalo se, do jaké míry je únosné užívat druhotných termínů vzniklých na př. metaforicky, zda i slova emocionální, expresivní mohou sloužit jako termíny, zdůrazněna stylová hodnota termínu a pod. V debatě o synonymech bylo především podrobeno kritice rozlišování synonym v odborném a uměleckém slohu, zdůrazněno, že bude nutno odbornou synonymiku studovat podle toho, jak se projevuje v jednotlivých oborech. Při hodnocení vztahu české a slovenské terminologie bylo uvítáno, že při vytváření slovenské terminologie se navazuje na české názvosloví; je tu tendence na obou stranách sbližovat české a slovenské odborné názvosloví, zejména v oborech technických. Živá diskuse se rozvinula po obsažném referátu Kuchařově o vlivu sovětského názvosloví na náš jazyk; tento vliv není ve všech oborech stejný a ani v rámci jednoho oboru se neprojevuje ve stejné míře; v úsecích, kde je propracované názvosloví, je nejslabší. V oborech, kde nemůžeme vystačit s dosavadními prostředky, uplatňují se termíny z ruštiny anebo nová slova domácí tvořená podle ruštiny

k zachycení nových skutečností. Vliv ruštiny lze pozorovat i v rozvíjení nových možností při tvoření slov.

V závěru dvoudenního jednání byly shrnuty ještě zkušenosti s excerpcí odborných výrazů, hovořilo se o organisaci práce uvnitř terminologického oddělení Ústavu jazyka slovenského a téhož oddělení Ústavu pro jazyk český a nakonec byly dohodnuty směrnice pro další a prohloubenější spolupráci mezi českými a slovenskými pracovníky v oboru názvoslovném.

D. Žofková

Archiv lexikálního materiálu lidového jazyka

Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český zakládá archiv lexikálního materiálu lidového jazyka. Stará se, aby poslední stopy bohaté kdysi nářeční slovní zásoby nezanikly bez záznamu a aby písemné doklady nářečí byly shrnuty v jeden celek. Archiv má obsahovat pokud možno nejúplnější obraz nářeční slovní zásoby z Čech, Moravy a Slezska.

Pro tak rozsáhlou práci je nejdůležitější otázka metody vyhledávání a sbírání lexikálního nářečního materiálu.

Základ k archivu tvoří excerpce. Excerpují se velké i menší nářeční slovníky různých oblastí Čech, Moravy a Slezska, slovníky tiskem již vydané a slovníky rukopisné. Z nářečních oblastí v Čechách je v této excerpci zastoupena oblast jihočeská (František Hruška: Dialektický slovník chodský; František Hruška: Doplňky k Dialektickému slovníku chodskému, v rukopise; Vydra: Nářečí hornoblanické), z oblasti severovýchodní pak Podkrkonoší Kubínovým rukopisným slovníkem a Kladsko Kubínovou Lidomluvou Čechů kladských a přechodný pás českomoravský alespoň částečně prací Hoškovou o nářečí polenském. Území Moravy a celého Lašska je v této excerpční práci zastoupeno 17 slovníky. Vyexcerpováním nářečních slovníků z Čech, Moravy a Slezska vznikne základní a zatím nejdostupnější materiál pro svod nářečních slovníků.

Při excerpci se postupuje podle excerpčních pravidel, vypracovaných před započetím práce a prodiskutovaných v semináři profesora Vážného. Excerpční lístek obsahuje vedle záznamu hesla, jímž je nářeční slovo, také nezbytné údaje mluvnické. Zaznamenává se na něm přesná lokalisace výskytu slova, určuje se nářeční oblast a jméno okresu (na základě Seznamu obcí podle správního rozdělení z 1. února 1949) a uvádí jméno obce. Na každém lístku je zaznamenán pouze jeden citát. Lístek je doplněn přesným bibliografickým údajem. Výskyt slov takto získaných se současně mapuje. Tak vzniká názorný přehled zastoupených okresů.

Kromě materiálu ke svodu nářečních slovníků zaměřuje se pozornost ještě k jiným písemným pramenům. Začíná se i s excerpcí časopisu Český lid, budou se excerpovat rukopisné studie universitních poslucha-

čů, pokud obsahují lexikální materiál z různých oblastí, krajinské časopisy a noviny, články, studie a úvody k monografiím, menší slovníkové ukázky — třebas i časopisecky uveřejňované — a jiné písemné nářeční záznamy. Excerpce přináší někdy značný materiál, někdy se však zase musíme spokojit jen porůznu v textu doloženými nářečními slovy, která jsou už jen dohasínající známkou bývalé životnosti nářečí.

Archivní materiál se však nezískává jenom excerpcí písemných pramenů. Zachycují se i slova přímo z nářeční mluvy. Pomocníky dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český jsou v této práci dopisovatelé, kteří ve svém rodném kraji nářeční slova zaznamenávají a nářečnímu archivu je zasílají. Dialektologické oddělení je se svými dopisovateli v písemném styku. Při vlastních zájezdech přímo do kraje bude si oddělení samo ověřovat některé sporné nebo nejasné záznamy svých dopisovatelů. Uvítali bychom i další dopisovatele z řad čtenářů Naší řeči, kteří by nabídli svou externí spolupráci dialektologickému oddělení Ústavu pro jazyk český (Letenská 4, Praha III). — Nakonec je třeba ještě dodat, že vedle této akce se připravuje podrobný a rozsáhlý průzkum slovní zásoby všech našich nářečí metodou dotazníkovou. První díl lexikálního dotazníku je již vypracován a počátkem příštího roku bude rozeslán po celém českém jazykovém území.

Božena Zimová

Z KNIH, ČASOPISŮ A NOVIN

Žeň jubilea Josefa Dobrovského 1753—1953

Loňský rok byl pro českou jazykovědu rokem Josefa Dobrovského. Dvousté výročí narození zakladatele novodobého jazykozpytu u nás a autora základních soustavných děl o jazyce českém a církevněslovanském bylo české jazykovědě vítaným podnětem, aby se ve zvýšené míře zabývala dílem Dobrovského a pokusila se — vedle látkového prohloubení nebo zpřesnění některých starších názorů a poznatků — o důsledné vyzdvižení pokrokových a dnes zvláště aktuálních jeho složek. Tak byl zejména zdůrazněn vynikající a dosud ani zdaleka nedoceněný význam Josefa Dobrovského pro ustálení nové spisovné češtiny, která se také jeho zásluhou stala mocným nástrojem českého národního hnutí a tím i nemálo přispěla k rychlému sjednocení a konstituování novodobého českého národa. Nově byla oceněna Dobrovského metodická průbojnost při řešení obecných otázek jazykovědných a jeho uvědomělý zřetel k potřebám života a praxe; na správnou — a ovšem podstatně skrovnější — míru byly při této příležitosti redukovány i starší

názory na cizí vlivy, v nichž byly do nedávna pracně shledávány hlavní podněty jeho děl.

K příkladu Josefa Dobrovského se programově přihlásila II. celostátní konference o srovnávací slovanské jazykovědě, zasedající v Olomouci v březnu 1953 (podrobnou zprávu o ní přinesla Naše řeč 36, 1953, s. 177—186), a to slavnostní přednáškou akad. Františka T r á v n í č k a, který vytyčil místo Dobrovského v našem národním vývoji a celkově zhodnotil význam jeho díla se stanoviska marxisticky orientované jazykovědy (*Dnešní význam Josefa Dobrovského*. Slavia 22, 1953, s. 169—176).

Cele byla věnována diskusi o díle Dobrovského vědecká konference, kterou uspořádala VIII. sekce Československé akademie věd se svými ústavy, Slovanským, Ústavem pro jazyk český, Historickým ústavem a Ústavem pro českou literaturu ve dnech 30. listopadu a 1. prosince 1953 v Praze; také o ní bylo zevrubně psáno v 1.-2. čísle tohoto ročníku našeho časopisu (s. 49n.) a konferenční referáty i diskusní příspěvky budou otištěny ještě letos v Slavii. — Vlastního jubilejního dne, 17. srpna, bylo vzpomenuto oslavou a položením věnců u pomníku Dobrovského na pražské Kampě a příležitostné články k tomuto datu přinesl nejen všechen náš denní tisk, ale i četné časopisy jiné; bibliografický katalog „České časopisy“ zaznamenal takových příspěvků jen z července a srpna 1953 na třicet (s. 1316—1317). Značný počet odborně zaměřených studií a článků přinesla naše vědecká periodika a zejména sborník „Josef Dobrovský 1753—1953“, který k této příležitosti vydalo Nakladatelství ČSAV; o něm přinese Naše řeč zvláštní referát v příštím dvojčísle, a proto příspěvky tu otištěné do tohoto přehledu pojaty nejsou. Po pětileté přestávce vyšly rovněž nákladem ČSAV další dva svazky široce založené edice „Spisy a projevy Josefa Dobrovského“, kdežto obsáhlý *Výbor z díla*, který v jubilejním roce vydalo Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění v Praze, je určen především k popularisaci díla Dobrovského ve vrstvách širších, kam dosud jeho znalost v žádoucím rozsahu nepronikla. Tuto bohatou žeň, kterou přinesl rok Dobrovského, chceme shrnout — ovšem jen ve výběru a s výjimkou akademického sborníku, jak výše řečeno — ve stručném informativním přehledu a tak dokumentovat úsilí našich jazykovědců i některých jiných odborníků, dílo Dobrovského nejen studovat, ale také se z něho učit a na ně tvůrčím způsobem navazovat.

Edice „Spisy a projevy Josefa Dobrovského“ byla založena r. 1929, kdy uplynulo sto let od smrti patriarchy našeho národního obrození, ale postup jejího vycházení nebyl zdaleka uspokojivý: v letech 1936 — 1948 vyšlo všeho všudy devět svazků a k nim teprve nyní, v r. 1953, přibyly další dva. První z nich, v pořadí Spisů a projevů pátý, obsahuje nové vydání známé a často citované práce Dobrovského *Fragmentum*

Pragense Euangelii S. Marci vulgo autographi z r. 1778, v níž mladý učenec nebojácně vystoupil proti legendární víře, že pražský zlomek evangelia sv. Marka, u nás chovaný od doby Karla IV., je částí rukopisu samého evangelisty. I když Dobrovský nebyl původcem této tehdy smělé myšlenky, dovedeme i dnes ocenit odvahu, s níž proti konservativním předsudkům vystoupil a kritickým rozborem legendu o rukopisu sv. Marka vyvrátil.

Druhý z vyšlých svazků, Dobrovského *Rossica* (v pořadí edice sv. 13), je nám svou náplní a živým vztahem k dnešku mnohem bližší. Rossica přinášejí čtyři drobnější příležitostné práce Dobrovského o ruštině. První z otištěných statí, „Srovnání ruské a české řeči" (z r. 1796), připojil Dobrovský původně k svému cestopisu do Švédska a Ruska. Je to vlastně komentovaný a opravený výňatek z velkého mnohojazyčného slovníku, který vyšel v letech 1790/1 na podnět carevny Kateřiny II. v Petrohradě. Z jeho bohatého materiálu převzal Dobrovský kromě části ruské a české také část německou a latinskou k vysvětlení významu a k většině slov připojil kritické poznámky, opravy a doplňky, v nichž si všímá vedle češtiny příležitostně také slovenštiny; chtěl tak ukázat, jaké možnosti srovnávacího studia chová v sobě slovník takového polyglotického typu. - Podnět k napsání druhé práce pojaté do svazku Rossica, totiž „Nové pomůcky, jak snáze porozuměti ruské řeči" (1799), získal Dobrovský za válek napoleonských, kdy našimi zeměmi pochodovaly ruské armády a nějaký čas se tu i zdržely. Tehdy se jistě živě pociťovala potřeba dorozumět se s ruskými vojáky, ale Dobrovskému šlo přitom o víc: dobře chápal, jaký význam může mít právě přímý styk pro vznik a posilu slovanského uvědomění u příslušníků obou národů. Vycházel při tom důsledně ze srovnávání ruštiny s češtinou a své výklady uspořádal tak, aby všichni uživatelé jeho příručky mohli při poznávání základů ruštiny využívat všech jejích shod a obdob s češtinou v míře co největší. — Třetí ze statí tu otištěných, „Předmluva k Puchmajerově mluvnici ruštiny" (1820), je založena bibliograficky: vyrostla ze soustavného zájmu Dobrovského o mluvnické publikace rusistické a podává přehled novějších jazykovědných prací o ruštině. — Závěrečná „Recense Slovníku ruské akademie" (1826) je dílem Dobrovského - lexikografa. Význam tohoto posudku tkví v konkretních výtkách a připomínkách sem snesených; týkají se jednak zásadního uspořádání slovníkového materiálu, ale i podrobností ve výstavbě jednotlivých hesel (neobratnost definic, nevýhody určování významu slov pomocí synonym a pod.). Všechny stati této edice jsou vydány v jazyce německém, jak byly i napsány. O předmluvě K. Horálka, který spolu s M. Heřmanem obstaral vydání tohoto svazku, se zmíníme v jiné souvislosti později.

S upřímným zájmem byl očekáván obsáhlý *Výbor z díla,* který k jubileu Dobrovského připravil a vydal dobrý znalec jeho díla Benjamin

J e d l i č k a. Badatel, který se již dříve zasloužil o poznání díla Dobrovského především dvojím vydáním jeho památných „Dějin české řeči a literatury v redakcích z roku 1791, 1792 a 1818“ (Spisy a projevy, sv. VII, Praha 1936 a mimo to zvlášť text z r. 1792 v českém překladu v Kritické knihovně, sv. 4, Praha 1951), vybral a přeložil pro tento výbor nejen ukázky ze základních bohemistických děl Dobrovského (Dějiny české řeči a literatury; Mluvnice jazyka českého; Německo-český slovník; Kritické glossy, jak očistiti české dějiny od pozdějších výmyslů), ale také výňatky z prací menších (Cesta do Švédska a Ruska), z bohemistických časopisů a slovanských sborníků, které Dobrovský vydával, jakož i z jeho kritik a recensí; v úplnosti byla sem (v překladu) pojata průkopnická studie o české prosodii a vedle toho i všechna pojednání, která Dobrovský napsal a uveřejnil česky. Dílem vydavatelovým je i životopisný a obecně hodnotící úvod na str. 5—15. V uspořádání výboru se B. Jedlička pokusil přiblížit dílo Dobrovského dnešnímu vzdělanému čtenáři pokud lze po všech stránkách, takže jen z technických důvodů byly opominuty památné Základy jazyka staroslověnského (Institutiones); nicméně se zdá, že by kritičtější výběr, přihlížející hlavně k těm stránkám díla Dobrovského, kterých se dnes ceníme nejvíce (pokusili jsme se je naznačit v úvodu tohoto přehledu), učinil knihu ještě živější a aktuálnější. Posuzován tak, jak je, působí Jedličkův výběr dojmem přece jen poněkud kusým a málo výrazným, a to zejména v částech jazykovědných, kde není dostatečně zdůrazněna největší zásluha Dobrovského jako spolutvůrce a zákonodárce nové spisovné češtiny. Odborného rozboru by si nepochybně zasloužil i překlad jednotlivých statí po stránce přesnosti a spolehlivosti, na něž u prací tohoto druhu klademe a musíme klást nároky velmi vysoké. Čtenářský zájem, s nímž byla tato kniha přijata, odůvodňují naději, že zamyšlené poslání dobře splní; bylo by jen žádoucí, aby probuzený zájem o dílo Dobrovského byl trvalý a zajistil i pro budoucnost zvláště rychlejší tempo při vydávání základní edice jeho Spisů a projevů.[1]

Pro poznání života a díla Josefa Dobrovského měla vždy zvláštní význam jeho k o r e s p o n d e n c e. Naše znalost tohoto důležitého zdroje informací byla v loňském jubilejním roce obohacena o dva drobnější příspěvky. Hamburský badatel Heinrich K u n s t m a n n objevil s pomocí prof. F. M. B a r t o š e v Stát. a univ. knihovně v Göttingen tři dopisy, které psal mladý Dobrovský významnému německému orientalistovi té doby Joh. Dav. Michaelisovi do Göttingen, a otiskl je v Slavii 22, 1953, s. 427—442. Jsou to asi jediné pozůstatky z korespondence bohatší a přispívají k osvětlení vědeckých počátků Dobrovského. První dva listy, pravděpodobně z r. 1776, se týkají ještě

[1] Na rok 1954 ohlašuje Nakladatelství ČSAV vydání dalších dvou svazků.

jeho zájmů orientalistických, třetí (asi o dvě léta pozdější) naznačuje již přechod ke slavistice.

V posledním čísle loňského ročníku Slezského sborníku (51, 1953, s. 547—558) otiskuje O. Králík sedm dopisů Jana Zabranského Josefu Dobrovskému. Jan Zabranský byl žákem Dobrovského v generálním semináři na Hradisku u Olomouce; listy, které psal svému bývalému učiteli nejprve jako kaplan bohuňovický a velkobystřický a později jako farář v Sedlnicích, jsou výmluvným svědectvím, jak trvalé stopy zanechalo nedlouhé působení Dobrovského v srdcích i myslích moravského kněžského dorostu. Zabranského ještě se dvěma spolužáky získal Dobrovský za přispěvatele do Puchmajerových almanachů. Zabranský pomáhal Dobrovskému při sbírání lexikálního materiálu, zajímal se i o jeho mluvnici. Tažení ruského vojska přes Moravu vzbudilo zájem Zabranského o ruštinu; učil se jí podle „Nové pomůcky" Dobrovského. Z dopisu se dovídáme, že Dobrovský byl obětavým komisionářem českých knih z Krameriovy expedice pro Moravu; ale čteme tu i jímavé svědectví o tom, jak si Dobrovský dovedl získat úctu a lásku prostého lidu. Zabranský píše o hanácké selce, která se rozplakala při nepravdivé zprávě o smrti Dobrovského a dodává: „Hanačka z Lašťan bude plakat radostí, až jí řeknu, že Vaše Důstojnost žije, jako plakala nad Vaší smrtí" (v překladu, originál německý). A hned o příští svatojanské pouti se tato Hanačka vypravila do Prahy, aby se setkala s Dobrovským, aby si prohlédla prostředí, v němž žije, a mohla o tom doma vypravovat.

V dalším přehledu si postupně všimneme prací, které se zabývají slavistickým dílem Dobrovského jako celkem, dále těch, které se soustřeďují na jeho zájmy bohemistické a rusistické, a konečně příspěvků, jež se jednak dotýkají některých dalších vědních oborů, které Dobrovský také pěstoval (historie, archeologie, numismatika), jednak přinášejí nové podrobnosti životopisné.

Význam Josefa Dobrovského pro slovanskou jazykovědu a vědu o Slovanstvu hodnotí v několika studiích akad. B. Havránek. Z nich jako první byla otištěna stať *Josef Dobrovský a pokrokovost jeho slovanství* (ve sborníku Zdeňku Nejedlému Čs. akademie věd, Praha 1953, s. 411—414). Autor tu především vykládá a nově osvětluje pokrokové rysy v osobnosti i díle Josefa Dobrovského; ukazuje však také, že v hodnocení Dobrovského nebylo dosud ani zdaleka vykonáno vše, co vykonáno být mohlo a mělo. Nemůžeme se už spokojovat pouhým obdivem nad přesností a rozsahem jeho faktických znalostí ani shledáváním dokladů, v čem ve všem další bádání práce Dobrovského doplnilo nebo opravilo, jak činila většina dřívějších badatelů. „Avšak musí nám jít o víc: o to, jak s hlediska své doby dovedl (Dobrovský) theoreticky a metodicky vidět problémy; na této cestě můžeme dojíti

k závěrům neméně pozoruhodným než v kontrole jeho znalosti fakt" (s. 414). Na doklad toho upozorňuje Havránek na dva úsudky Dobrovského, o zpracování slovníku a o srovnávací metodě. První je vyňat z kritiky dosavadních českých slovníků v Böhmische Literatur 1779, s. 250: „Obyčejný význam na větším díle dobře je udán, ale původní, vlastní význam a celý jeho obsah nikdy se neudává; určitosti pojmů se nedostává" (překlad B. Jedličky). Druhý citát čteme ve srovnávacím úvodu do „Dějin českého jazyka a literatury z r. 1792: „... příbuznost jazyků se nemá určovat ani tak podle podobnosti jednotlivých slov jako spíše podle totožnosti mluvnice." Na těchto příkladech ukazuje Havránek, jak „stanovisko osvíceného racionalisty je blízké dnešnímu našemu novému marxistickému pojetí jazyka" (s. 414) a označuje za jeden z předních úkolů naší jazykovědy, aby pokračovala na této cestě základního rozboru theoretických podkladů díla Josefa Dobrovského, která má pro úhrnné hodnocení pokrokovosti jeho díla význam zásadní. Výsledky této stati (a zároveň i druhé Havránkovy zevrubné a v pojetí i v podrobnostech objevné studie *Význam Josefa Dobrovského pro slovanskou jazykovědu* ve sborníku „Josef Dobrovský, 1753—1953", s. 97—116) shrnují a obecně zpřístupňují Havránkovy články *Pokrokovost slovanství Josefa Dobrovského* (Nový život 1953, 1088—1098) a *Dobrovský — zakladatel slovanské jazykovědy* (Slovanský přehled 39, 1953, s. 301—302); Havránkova široce komparatisticky založená a bohatě dokumentovaná přednáška *Slovanský význam Dobrovského*, která byla proslovena na slavnostním zasedání ČSAV 30. listopadu 1953 v pražském Karolinu, je otištěna v doslovném znění ve Věstníku ČSAV 62, 1953, 245—253 (ve zhuštěné podobě vyšla v čas. Ruský jazyk 4, 1954, s. 45-52; v ruském znění, rozšířeném a doplněném o dokladový materiál, bude otištěna v Slavii). Zpráva o ní byla pojata také do souborného referátu o oslavách dvoustého výročí narození J. Dobrovského v prvním dvojčísle letošního ročníku Naší řeči.

Ocenění činnosti Dobrovského v oblasti českého jazyka, jak vyplynula ze souvislostí dobových a co znamená jak pro období bezprostředně následující, tak i pro dnešek, četli naši čtenáři v loňském ročníku tohoto časopisu (J. Bělič, *Zákonodárce spisovné češtiny*, NŘ 36, 1953, s. 193—201); omezíme se proto v tomto přehledu na speciálněji pojatou práci A. Jedličky *Jazyková kritika u Josefa Dobrovského* (Slovo a slovesnost 14, 1953, s. 167—179). Stať podává — v tomto rozsahu u nás po prvé — soustavný rozbor Dobrovského názorů na český jazyk jako nástroj soudobého literárního tvoření s hlediska linguistického a s uplatněním nových názorů na jazyk a jeho kulturu; dotýká se i složité otázky jazykové normy, jak se zračí v pojetí Dobrovského v jeho kritikách. Dobrovského pojetí normy bylo určováno, jak ukazuje autor, „zřetelem společenským, vědomím o sociálním určení, zaměření jazyko-

vých projevů a jeho specifikováním vzhledem k dobové situaci české; jazykově bylo určováno zdůrazněním jazykového obyčeje, usu" (177). Zvláštní pozornost věnoval Dobrovský při jazykové kritice lexikálnímu novotaření; opíral se při tom o promyšlené zásady a uvědoměle zajišťoval theoretické předpoklady pro soustavné obohacování české slovní zásoby, jehož se ujali příslušníci mladší generace obrozenské.

Totéž číslo Slova a slovesnosti přináší i pokus o rozbor názorů J. Dobrovského na český přízvuk a otázky české prosodie (M. Krbec, *Dobrovský o českém přízvuku*. Slovo a slovesnost 14, 1953, s. 179—189). Jeho autor zdůrazňuje zejména metodickou samostatnost Dobrovského, jeho důsledné zaměření k praktickému využití prosodické theorie ve prospěch obrozující se české poesie a metodologicky vyspělé srovnávací hledisko. Cena článku je jednak ve shromáždění materiálu jinak dosti rozptýleného, ač do řešení otázek dosud nevyjasněných se nepouští, jednak ve zdůraznění oné metodické samostatnosti a průbojnosti Dobrovského.

Také Dobrovského zájem o ruštinu a jeho rusistické práce jsou námětem hned několika statí. Z nich na prvním místě jmenujeme studii K. Horálka *Dobrovského práce o ruštině,* která je otištěna jako předmluva k edici „Rossica" (s. 5—22, viz výše). Závažné je tu — vedle znaleckého rozboru a zhodnocení rusistických prací Dobrovského pojatých do tohoto svazku — autorovo upozornění, jak Dobrovský k ruštině, přestože se jí mohl zabývat toliko příležitostně, přistupoval se zvláštním zaujetím a s přesvědčením, že jde o jazyk „velikého a vyspělého národa, který byl již tenkrát celému Slovanstvu pevnou oporou kulturní a jehož síla se pro některé slovanské národy stávala zdrojem smělých politických nadějí" (s. 5). Na studijní cestě do Ruska získal Dobrovský, jak ukazuje Horálek, ještě jinou cennou zkušenost: seznámil se s charakteristickými znaky mluvené ruštiny, uvědomil si přitom problematiku přízvuku nejen ruského, ale i v jiných jazycích slovanských a je nasnadě domněnka, že těchto zkušeností dobře využil při svém zkoumání přízvuku českého a při úsilí o kodifikaci pravidel české prosodie. — Příbuzného obsahu je i stať Františka Trávníčka *Dobrovský a ruština* (Sovětská věda — jazykověda 3, 1953, s. 350—353), všímající si zájmu o ruštinu, jak se jeví v díle Dobrovského, a vybírající odtud i doklady jeho živého rusofilství. Dobrovského práce týkající se ruštiny ocenil i B. Havránek ve vstupní, dosud nevydané rektorské řeči při otevření Vysoké školy ruského jazyka v Praze dne 5. října 1953. Studie J. Vávry *Josef Dobrovský a Rusko* (Sovětská věda — historie 3, 1953, s. 684—694) je alespoň v první dosud otištěné části („Místo Josefa Dobrovského v obrozenském hnutí") zaměřena podstatně jinak a šíře. Úvodem k pohledu na pokrokové rusofilství Dobrovského podává tu Vávra prokreslený obraz tehdejších poměrů u nás, protože „do-

savadní práce nezapojovaly Josefa Dobrovského do ekonomicko-politické situace doma a upíraly Dobrovskému, i když v něm viděly vůdčí postavu prvé etapy národního obrození, politický rozhled a působení" (s. 694).[2]

Ohlas jubilea Josefa Dobrovského nezůstal ovšem omezen jen na jazykovědu, právě tak jako jeho činnost zasahovala významně i do jiných vědních oborů. Dobrovský jako historik je hodnocen v odborné studii Zd. F i a l y *Josef Dobrovský a počátky historické kritiky u nás* (Československý časopis historický 1, 1953, s. 257—271). Také naši historikové si položili otázku, nakolik a v čem mohou navazovat při své dnešní práci na dílo Dobrovského. Proto Zd. Fiala přešetřuje, jaký pokrok znamenalo užití vědecké historické kritiky u prvních zástupců rodící se buržoasní historiografie u nás a v čem tkví význam kriticismu Dobrovského. Výsledek tohoto rozboru, do něhož jsou pojati i předchůdcové a vrstevníci Dobrovského, vyznívá pro něj velmi příznivě: „V čem může dnes sloužit práce Dobrovského-historika za vzor pro nás? Především tím, že Dobrovský bojoval všemi svými historickými pracemi za další, nový pokrok, že drtil legendy starého rozkládajícího se společenského řádu. Vzorem a příkladem zůstane vždy i jeho láska k pravdě, úporná snaha dobrat se skutečnosti, nepřátelství k ‚vědeckému' romantismu, který neměl žádnou úctu k namáhavě vyšetřeným faktům" (s. 271). Volnější vztah k Dobrovskému má práce F. M. B a r t o š e *O Dobrovského pojetí osudů slovanské bohoslužby v Čechách* (Historický sborník 1, 1953 s. 26). Jejím obsahem je přehledný výklad o osudech slovanské bohoslužby v Čechách „v duchu Dobrovského", kriticky namířený proti skreslujícímu pojetí školy Pekařovy.

Josef S k u t i l už před lety popsal a zhodnotil činnost Dobrovského v oblasti archeologie (Slavia 13, 1934/5, s. 92—104); v loňském jubilejním roce se vrátil k tomuto thematu v článku *Další příspěvek k poznání archeologické činnosti Josefa Dobrovského* (Slavia 22, 1953, s. 463—472). J. Skutil tu upozorňuje na zapadlý a dosud ani v odborné literatuře nepovšimnutý článek Dobrovského o nálezu a výkopu mohyl r. 1822

---

[2] V této souvislosti připomínáme ještě dvě práce, které se zabývají vědou o Slovanstvu, jejími počátky a vývojem v prvním období, i když se Dobrovského přímo nedotýkají. Je to především stať Zdeňka N e j e d l é h o *K istorii slavjanovedenija do XVIII veka*, která přináší obrysový přehodnocující obraz staršího období dějin slavistiky; vyšla původně za války v Sovětském svazu v čas. Istorik marksist 1941, č. 2 (90), s. 81—94 a nám byla přiblížena přetiskem v Slavii 22, 1953, s. 1—28. Úvodní část studie byla mimo to přeložena a otištěna v Slovanském přehledu 39, 1953, s. 46—49. Druhá je stať F. W o l l m a n a *Předchůdci Dobrovského* (Slavia 22, 1953, s. 413—426), zjišťující vztahy počátků české vědy o Slovanech jednak ke starším antikvářským studiím, zejména řádovým, jednak už ke vznikající evropské, a zejména německé slavistice.

u dvora Košenic na Klatovsku. Článek vyšel v pražském týdeníku Der Kranz 1823, č. 24 a je dalším dokladem živého zájmu, který Dobrovský projevoval o všechny archeologické nálezy na naší půdě. Sem obsahově náleží i jedna z *Drobností o Jos. Dobrovském na Moravě*, které J. Skutil otiskl ve Vlastivědném věstníku moravském (8, 1953, s. 53—59). Upozorňuje tu zejména na památný výrok Dobrovského z r. 1786: „... já se budu snažit o to, abych tyto mezery (kde nás historie v mnohých problémech opouští) mohl do jisté míry objasnit a doplnit na podkladě památek, které jsou po ruce, totiž hliněného nádobí, uren, džbánů a mis" (Ueber die Begräbnisart der alten Slaven überhaupt und der Böhmen insbesondere. Abhandlungen auf das Jahr 1786, s. 334). Tímto pochopením a oceněním významu archeologického materiálu předstihl Dobrovský daleko svou dobu a byl průkopníkem pokrokových metod archeologické práce vůbec (před Champollionem, vykopávkami pompejskými atd.). Tři jubilejní příspěvky J. Pošváře se zabývají zásahy Dobrovského do numismatiky. Z nich nejdůležitější *„Josef Dobrovský a numismatika.* Příspěvek k počátkům české numismatiky." byl otištěn v akademickém sborníku k poctě J. Dobrovského (s. 456—472); druhé dva jednak rozvádějí výtěžky této stati do podrobností, jednak je popularisují (*Josef Dobrovský — numismatik.* Numismatické listy 8, 1953, s. 97—103; *O t. zv. velehradských mincích.* Vlastivědný věstník moravský 8, 1953, s. 59—63). Numismatikou se Dobrovský zabýval jen jako pomocnou vědou historickou; speciálním otázkám numismatickým věnoval pozornost jen ojediněle. Tak tomu bylo na př. ve sporu o t. zv. velehradské mince, které byly — ať už z neznalosti, nebo úmyslně — vydávány za mince z doby říše Velkomoravské. Také tuto legendu — jako mnoho jiných — Dobrovský kritickým rozborem vyvrátil. Přesto byly numismatické znalosti a názory Dobrovského na tehdejší dobu mimořádné; je třeba litovat, že se mincovnictví nevěnoval větší měrou, ač to snad měl v mladších letech v úmyslu.

Bylo dříve běžné pokládat Dobrovského za člověka, který neměl porozumění pro hodnoty estetické; dnes víme bezpečně, že právě naopak měl živý zájem i o literaturu současnou, že přihlížel především k potřebám mladé české poesie, když hledal zákony české prosodie. Po této stránce dokresluje jeho podobiznu několika novými rysy stať Zdeňky Svobodové *Dobrovský a němečtí básníci* (Časopis pro moderní filologii 36, 1954, s. 1—8). Zčásti byly ovšem vztahy Dobrovského k nové německé poesii zabarveny zřetelem filologickým a také podmíněny osobními známostmi (Ch. A. Tiedge, Cl. Brentano, Achim v. Arnim, Goethe). Z dosud nevydané jeho korespondence s hrabětem Černínem zaujme nás svědectví, že Dobrovský měl zájem i o literaturu nejnovější: r. 1825 ostře kritisoval germanofilskou tendenci Grillparzerova dramatu o králi Přemyslu II. Otakarovi ne z důvodů úzce naci-

onálních, ale proto, že dramatik tu z pohnutek pouze tendenčních, nikoli uměleckých hrubě skreslil historickou skutečnost.

Zbývajících několik jubilejních příspěvků rozmnožuje naše znalosti o Dobrovském podrobnostmi životopisnými. Vztahy Dobrovského k Národnímu museu stručně rekapituluje Josef Tichý (*Dobrovský a Národní museum.* Časopis Národ. musea, odd. věd. společ. 122, 1953, s. 213—215); Vlad. Zapletal (*Brněnské příspěvky k životopisu Josefa Dobrovského.* Vlast. věstník moravský 8, 1953, s. 41—53) líčí m. j. okolnosti, za nichž byl psán Dobrovského testament, a otiskuje jeho znění; dále vykládá o známých Dobrovského pečetidlech a jejich osudech a konečně popisuje čtverou exhumaci ostatků Dobrovského. Ostatky Dobrovského, zejména jejich přenesením r. 1909 do dnešního hrobu, se zabývá také J. Skutil v citovaných již „Drobnostech o Jos. Dobrovském na Moravě" a kromě toho doplňuje dalšími podrobnostmi historii charakteristického náhrobku Dobrovského na brněnském hřbitově. J. Fukal stručně vykládá o podobiznách Dobrovského, zvl. o rytině vídeňského mědirytce Michala Aignera (*K podobizně Dobrovského*; tamtéž na s. 67—68) a M. B. Chleborád v článku *Jak mohlo dojít k příbuzenskému poměru mezi J. Dobrovským a K. Havlíčkem* (tamže, s. 68—70) upozorňuje, že Havlíčkova německobrodská nevěsta Fany Weidenhofferová byla sestrou Jana Weidenhoffera, který se oženil s neteří Josefa Dobrovského Matyldou. Sňatkem s F. Weidenhofferovou byl by se dostal Havlíček do vzdáleného příbuzenského poměru s Dobrovským, tehdy ovšem už mrtvým.

Připomeňme ještě, že v příloze 1. číslu letošního ročníku čas. Česká literatura (2, 1954) byla uveřejněna reprodukce portrétu z majetku musea v Poličce, o němž — podle stručné poznámky na str. 96 — tamní tradice věří, že jde o dosud neznámou podobiznu Josefa Dobrovského. K ověření této domněnky chybějí ovšem zatím potřebné podrobnosti a podobizna je bohužel publikována bez jakéhokoli rozboru (citovaný dohad, že jde o dílo Ant. Machka, známého českého portretisty z doby obrozenské, je velmi málo pravděpodobný).

V závěru předmluvy k svému „Výboru z díla Josefa Dobrovského" zjišťuje B. Jedlička, že Dobrovskému není mnoho dlužna jenom naše literární věda, ale také naši umělci, beletristé i dramatikové. Není pochyby o tom, že život Dobrovského by poskytl dostatek látky k uměleckému zpracování; stejně však je jisto, že by to nebyl úkol snadný. O tom se asi přesvědčili dva jinak dosud neznámí dramatičtí autoři, Karel Hirsch a Ivo Livonec, kteří k loňskému jubileu napsali o Dobrovském divadelní hru *Modrý abbé.* Byla uvedena na scéně teplické činohry, ale podle referátu Vojtěcha Cacha v Literárních novinách 1954, č. 2 s malým úspěchem. Jejím hlavním nedostatkem je podle názoru referentova komolení historie nepříliš dávné a spolehlivými prameny dobře

osvětlené: „Úloha, jakou přisoudili autoři Dobrovskému mezi chudenickým lidem a v jeho odboji proti šlechtě, je historicky falešná... a působí dojmem přehorlivé aktualisace.“ Vděčný námět „Dobrovský v krásné literatuře“ zůstává tedy i nadále omezen v podstatě na několik zmínek v Jiráskově F. L. Věku, na episody románu Fr. Hamzy „Šimon kouzelník“ a známou povídku A. V. Šmilovského „Za raních červánků“.

Zdeněk Tyl

DROBNOSTI

ANGLO-FRANCOUZSKÉ KOLONIE? V překladu Stalinovy důležité práce o ekonomických problémech socialismu čteme dvakrát složené přídavné jméno *anglo-francouzský,* jednou ve spojení s podstatným jménem *kolonie,* po druhé s podstatným jménem *kapitalisté* (ve vydání v Malé knihovně marxismu-leninismu, sv. 51, s. 34, ve vydání ÚV KSČ, s. 23). Je v oněch spojeních složené přídavné jméno *anglo-francouzský* místo dvou přídavných jmen jednoduchých, spojených spojkou slučovací (anglický a francouzský), na místě? Ukážeme hned, že v češtině nikoli, protože se v ní vyvinulo významové rozlišování a vůbec užívání složených přídavných jmen jinak než v ruštině; ruština prošla totiž nesrovnatelně delším obdobím vlivu církevní slovanštiny s jejím bohatstvím složenin, tvořených za silného působení řečtiny, jazyka to s bohatě vyvinutým- a produktivním skládáním slov.

Složená přídavná jména vznikají v našem jazyce ze spojení přídavného jména s podstatným, je-li takové spojení jediným pojmenováním a musí-li se z pojmenování podstaty změnit v pojmenování vlastnosti odvozováním (na př. *hnědouhelný* ze sousloví hnědé uhlí), nebo jde-li o vyjádření vlastností na základě výrazného znaku blíže určeného (*černovlasý* ze spojení černé vlasy, *tvrdohlavý* z *tvrdá hlava* a s významem ‚mající černé vlasy, tvrdou hlavu‘). Jindy vznikají ze spojení závislého podstatného a řídícího jména přídavného, na př. *obdivuhodný pravděpodobný, hrůzyplný, ohnivzdorný, masožravý* a j. Hojně vznikají složená přídavná jména ze spojení dvou přídavných jmen, z nichž první blíže určuje druhé, ať příslovečně, na př. *tmavohnědý, žlutozelený,* ať doplňkově, na př. *samostatný, prvorozený,* ať stejnorodě[1], na př. *staročeský* (ze *starý český* [*jazyk*]), také však ze dvou přídavných jmen, která pojmenovávají dvě na stejné rovině jsoucí samostatné vlastnosti jednoho a téhož předmětu, která mají stejnou platnost a byla by větoslovně souřadná (na př. *červenobílý* [prapor]). Typy *hnědouhelný, tmavovlasý, tmavohnědý, málomluvný, samostatný* zařazujeme mezi t. zv. složeniny určovací (první člen blíže určuje druhý), typy

---

[1] Srov. Fr. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny* I, s. 427.

obdivuhodný, masožravý mezi t. zv. složeniny vazebné (první člen by byl ve větě předmětem druhého), u typu *červenobílý* jde o složeniny slučovací (oba členy jsou souřadné). Mezi nimi pak tvoří samostatnou skupinu t. zv. složeniny reciproční (na př. *česko-slovensko-sovětský*); vztah vzájemnosti mezi oběma členy naznačujeme v písmě spojovací čárkou (tiretem).

Ve všech těchto případech ovšem jde o pojmenování vlastnosti nebo vlastností vyskytujících se u jednoho a téhož předmětu. V našem jazyce však — na rozdíl od ruštiny — není možno vyjádřit složeným adjektivem dvě různé vlastnosti, z nichž každá se vztahuje k jinému předmětu téhož druhu. Slovem *červenobílý* vyjadřujeme jen dvě barvy jednoho a téhož praporu, nikoli dvě barvy dvou praporů různých barev, neboli: spojení *červenobílé prapory* nikdy v češtině neznamená jednak prapory bílé, jednak červené, nýbrž vždy jen takové, z nichž každý je zároveň červený a bílý, který má pruhy červené a bílé barvy. Nemůžeme proto užít složeného přídavného jména *anglo-francouzský* tam, kde nám jde jednak o kolonie francouzské, jednak o anglické. Spojením *anglo-francouzské kolonie* můžeme podle zákonitostí, které se při skládání slov v českém jazyce vyvinuly, označit jen ty kolonie, které jsou zároveň anglické i francouzské. Taková existuje — pokud je nám známo — jen jedna, kondominium Nové Hebridy. Ale to jistě není míněno v práci Stalinově, tam, jak ještě uvidíme, opravdu běží o kolonie anglické a o kolonie francouzské.

Správnost našeho výkladu o nevhodnosti užít v češtině složeného přídavného jména ke shrnujícímu vyjádření dvou vlastností, z nichž každá náleží k jinému předmětu, byť i téhož druhu, potvrzuje na př. překlad názvu slavného Stalinova spisu *Marxismus a národnostní a koloniální otázka.* Zde si překladatel správně uvědomil jak podstatu věci, tak podstatu užívání složenin v češtině i v ruštině a neužil složeného přídavného jména *národně-koloniální,* ačkoli předlohu pro to v ruském originále měl (nacional'no-kolonial'nyj). Nepřekládal totiž mechanicky a věděl, že mezi češtinou a ruštinou jsou vedle shod také rozdíly v užívání složenin vůbec a jednotlivých jejich typů zvlášť.

Svědectvím toho, že přídavného jména *anglo-francouzský* je v našem případě užito jen zcela mechanicky, je i skutečnost, že v citovaném překladu Stalinovy práce o ekonomii najdeme o několik řádek výše než „anglo-francouzské kolonie" správné spojení „anglické a francouzské hospodářství". To však není zásluhou překladatelovou, nýbrž je to dáno vyjádřením ruské předlohy, jež na tomto místě nemá přídavné jméno, nýbrž obrat „v ekonomiku Anglii i Francii" (Bol'ševik 1952, č. 18, s. 18).

Jiný příklad nutné náhrady ruské adjektivní složeniny dvěma přídavnými jmény v češtině je ve spojení *strojní a traktorová stanice* za ruské

mašino-traktornaja, původně u nás rovněž nevhodně překládané zněním *strojně-traktorová*. A stejně tak není vhodné užívat složených přídavných jmen v případech jako *materiálně technické podmínky, výrobně finanční plán, hudebně lidopisná studie, duševně mozková sféra.* Odůvodňujeme to především tím, co již bylo uvedeno výše, že jde o jednu vlastnost, ovšem po každé jinou, u dvou předmětů téhož druhu (jednak sféra mozková, jednak duševní), za druhé tím, že nemůžeme souhlasit se zcela mechanickým, v překladech až automatickým užíváním složenin a se všeobecným nahrazováním dvou přídavných jmen jedním přídavným jménem složeným, ať jde o přídavná jména původně souřadná jako *strojní a traktorová*, nebo o adjektiva původně jedno druhé blíže určující jako v typu *staročeský* (český, a to jen starý), ať o přídavná jména původně souřadná se vztahem vzájemnosti jako v typu *česko-polský* (Čechů s Poláky), nebo o přídavná jména neurčující jeden a týž předmět, jako tomu je v našem nadpise.

Nepromyšlené užívání složených přídavných jmen stírá všechny tyto jasné, byť jemné významové odstíny a ochuzuje tím zbytečně naše vyjadřovací prostředky a možnosti. Nejasnost, ba nesrozumitelnost, k níž nakonec vede, lze prokázat na výraze *technicko-průmyslový a finanční plán,* jímž se nahrazuje starší ruské zkratkové slovo *techpromfinplan,* pro češtinu neúnosné. Jde tu přece o jeden plán, blíže určovaný třemi přídavnými jmény, která jsou na stejné významové rovině, ale zde jsou mluvnicky vyjádřena různě. Čtenář pak neví, zda tu nejde o dva plány, jeden technicko-průmyslový a druhý finanční. Je proto opravdu s podivem, že se takovýchto nejasných, významové vztahy nepřesně vyjadřujících složených přídavných jmen tak hojně užívá v odborném vyjadřování, ačkoli to má být právě co nejpřesnější. *-cl*

ČERMNÁ. Autor této drobnosti v Naší řeči 34, 1950, s. 177 n., praví, že Ant. Profous v svém díle „Místní jména v Čechách“ vykládá místní jména *Čermná* tak, že to byl vlastně název potoka podle jeho barvy, který se přenášel i na osady při nich založené. Dále autor uvádí, že u Čermných mají potoky jiná jména, Profous jmenuje *Brlenku, Ostružnou,* ale nezná prý jména potoka *Čermná* u nějaké *Čermné.* Z toho autor soudí, že mnohem více tu rozhodovalo zabarvení země nežli barva potoků.

Co se týče místního jména Čermná u Ústí n. L., nesouhlasím s tímto názorem autorovým. Profous (I, 284) neuvádí sice výslovně jméno potoka *Čermná,* ale cituje o něm starý lat. doklad z r. 1169 *Rufus puteus, Červená studnice.* Aug. Sedláček (Snůška starých jmen, s. 8, 56, 108) pak rozhodně vykládá tento název *Rufus puteus* jako jméno potoka *Čermná,* po němž dostala ves své jméno. Také jiní badatelé jsou téhož názoru (Ernst Schwarz, Die Ortsnamen der Sudetenländer als Ge-

schichtsquelle, Mnichov 1931, s. 74; týž, Raumforschung und Raumordnung, Heidelberg 1943, 475). Pramen železité vody v této osadě, resp. potok sám se nazýval u Němců *Die rote Rinne* (Heimatkunde des Bezirkes Aussig, 1929, 148, 188). Z toho ze všeho myslím jasně vyplývá, že Čermná u Ústí n. L. má své jméno po potoku, který byl tak nazván podle své barvy. — Tím ovšem netvrdím, že tomu tak je i u ostatních Čermných. Ale zdá se, že většinou byly osady pojmenovány přece po potoku (srov. na př. to, co píše Profous o *Bělých*, Sedláček, Snůška, s. 6, 8 a Vl. Šmilauer v NŘ 30, 1946, s. 161 n.)[1]. *Josef Jejkal*

DLOUHOHRAJÍCÍ DESKY. Když se pracovníkům našeho gramofonového průmyslu podařilo vyrobit desku, z které lze reprodukovat bez stálého obracení a vyměňování desek i rozsáhlá hudební díla, byli postaveni před úkol tento svůj nový výrobek také pojmenovat. Zvolili k tomu sousloví, které bylo nejvíce nasnadě, totiž *dlouhohrající deska*. Jeho základním členem je podstatné jméno *deska* a to je ještě blíže určeno, specifikováno složeným přídavným jménem *dlouhohrající* jako členem rozlišujícím, specifikujícím. Při užití tohoto zase dvojčlenného pojmenování vznikla nejistota o způsobu psaní slov *dlouho* a *hrající*, zda v tomto spojení zůstávají dvěma slovy a píší se zvlášť, nebo zda jsou slovem složeným a píší se dohromady, jako slovo jedno. Tyto pochybnosti pramení z toho, že přídavná jména typu *hrající* jsou vlastně jen zpřídavnělým tvarem slovesným, že jsou utvořena z přechodníku přítomného (*hraje, hrajíc*) příponou *-í*. Pokud se slovo *hrající* více cítí jako tvar slovesný, nemůže být psáno dohromady s příslovcem *dlouho*, protože se v našem jazyce nevyvinul typ skládání slovesa s příslovcem a neexistují slovesa *dlouhohráti, dlouhotrvati*.[1] V takovém případě není ustálen pořádek členů, takže se užívá i pořádku slovesné přídavné jméno — příslovce, tedy *deska hrající dlouho*. Tento způsob uplatňovaly — pokud víme — na příklad Literární noviny. Při něm se ovšem výrazně zachovává přisuzovací (predikativní) úloha slovesného prvku a celé spojení ztrácí charakter několikačlenného pojmenování bez predikace, není pravým terminologickým souslovím, nýbrž proniká v něm do popředí význam vedlejší přívlastkové věty vztažné (*která dlouho hraje*) s přisuzováním ad hoc, pro jednotlivý případ. U termínu však naopak potřebujeme, aby měl platnost obecnou, vztahoval se na všechny případy téhož druhu. K tomu se ovšem hodí jen skladebný vztah určování, determinace. Jeho nejobvyklejším vyjadřovacím prostředkem je shodný

[1] Prof. František Ryšánek, autor citované drobnosti v Naší řeči, v základě s Jejkalovým výkladem souhlasí; poznamenává však, že zabarvení potoka souvisí nakonec opět se zabarvením země. *Red.*

[1] Slovesa *dobrořečiti* a *zlořečiti* jsou jen staré doslovné překlady latinských sloves *benedicere* a *maledicere*.

přívlastek vyjádřený přídavným jménem. Je tedy třeba potlačit slovesný (dějový) ráz tvaru *hrající* a toho dosáhneme mnohem více jeho stálým a těsným spojením s příslovcem *dlouho*. Adjektiva na *-cí* utvořená z přechodníku přítomného totiž v některých případech ztrácejí svou dějovost a mohou se stát i substantivy, na př. *vynikající, pracující, kupující, cestující, platící, sloužící* a j. Převládl-li pak u nich již úplně jmenný charakter, mohou se skládat se jmennými základy, jak nám dosvědčuje na př. složené slovo *désesloužící*. Nemůžeme tedy odmítat přídavné jméno *dlouhohrající* a odůvodňovat to tvrzením, že neexistuje sloveso *dlouhráti*, neboť do skládacího procesu zde již vstupuje ne slovesný tvar, nýbrž přídavné jméno *hrající*.

Všimněme si však ještě pojmenovávací stránky nového termínu *dlouhohrající deska* a zhodnoťme jej se stanoviska volby rozlišujícího znaku pro tvorbu pojmenování. Lze říci, že termín *dlouhohrající deska* vyhovuje svou snadnou srozumitelností s hlediska obchodního, ale že volba rozlišujícího členu pojmenování nebyla šťastná s hlediska odborného, technického a výrobního, neboť znak, že deska hraje, nemá žádnou rozlišovací hodnotu. A znak, že deska hraje dlouho (vlastně jen déle než deska dosud běžná), je snad v popředí zájmu dnes, kdy jde o novinku, ale přestane jím být za čas, protože není podstatnou vlastností nového výrobku, nýbrž jen odvozenou. Aby se pak na ni dalo zaznamenat (a ovšem též reprodukovat) co nejvíce, k tomu musela být dříve vyřešena základní otázka výroby této desky a zaznamenávací techniky: jak to zařídit, aby se při nezvětšené ploše desky daly na ni nahrát a pak ovšem z ní reprodukovat i velké hudební nebo literární celky. K tomu cíli vedla jediná cesta: zvýšení počtu vrytých zvukových drážek a zpomalení chodu přístroje. Zvýšení počtu drážek při nezměněné ploše mohlo být dosaženo jen tím, že se staly jemnějšími než na deskách starého typu. A tato nová, důležitá vlastnost nové desky, její jemné zvukové drážky, byla techniky vzata za podklad jejího pojmenování, nikoli ona vlastnost odvozená, i když ovšem s hlediska uživatelů (spotřebitelů) důležitá.

Složené přídavné jméno *jemnodrážkový*, jehož technikové před zásahem prodejní složky pro nový výrobek, *jemnodrážkové desky*, užívali, je tvořeno zcela ústrojně po stránce jazykové a nebudí pochybnosti po stránce pravopisné jako dějové přídavné jméno *hrající* odvozené z přítomného přechodníku a blíže určené příslovcem *dlouho*. Zapadá také lépe do systému našeho odborného názvosloví, které v terminologických sousloví běžně užívá přídavných jmen utvořených složením základu přídavného jména (*jemný*) se jménem podstatným (*drážka*). Naproti tomu nejsou v něm obvyklá přídavná jména dějová odvozená od přechodníku přítomného (*hrající*) a ještě nějak blíže určená, ať příslovcem, jako zde (*dlouho*), nebo podstatným jménem, jako v odmít-

nutém názvu *dřevozpracující*[2], protože nelze udávat jako podstatný, rozlišující znak u odborného názvu vlastnost vyplývající z děje (činnosti).

Uveďme ještě, že pro nový druh desek byl vytvořen také pracovní (slangový) název *mikrodeska*. I když má výhodu jednoslovnosti a je založen na vyjádření podstatného rozlišujícího znaku, nemůžeme jej pokládat za vhodný pro spisovný jazyk ze dvou důvodů: předně odporuje zákonitostem našeho skládání slov,[3] za druhé nevyhovuje významově, protože ve složených slovech s prvním členem *mikro-* se tohoto základu užívá s významem ‚drobný' nebo ‚drobnohledný' (*mikroorganismus, mikrokosmos*), takže by se *mikrodeska* vlastně snadno chápala jako ‚drobná, malá deska', a to o této desce říci nelze. *-cl*

OKÉNKO Z NAŠÍ PORADNY

Trhosvinenský, či trhovosvinenský? Správnost těchto přídavných jmen máme posoudit na žádost ONV v Trhových Svinech. V tomto městě a jeho okolí se užívá přídavného jména *trhosvinenský*, ale dnes prý se stále častěji objevuje podoba *trhovosvinenský*.

Obecně lze říci, že od jmen typu *Trhové Sviny*, jež jsou složeny z určujícího přídavného jména na *-ový* a ze jména základního, je možno utvořit přídavná jména typu *trhovosvinenský* (v nichž je kmenová podoba celého přídavného jména, tedy *trhovo-*), i *trhosvinenský* (v nichž je obsažen jenom kmen podstatného jména *trh*, od něhož je *trhový* odvozeno, tedy *trho-*).

Místních jmen typu *Trhové Sviny* je dlouhá řada, na př. *Borová Lhota, Borová Lada, Borová Krčma, Buková Lhota, Hroznová Lhota, Chrastová Lhota, Písková Lhota, Dubové Mlýny, Hradové Střimelice, Osová Bítýška* a j., ale od většiny jich nemáme přídavné jméno, protože v místním obyčeji se nepociťuje nutnost tvořit přídavná jména od celého názvu, neboť v okolí není na př. jiné Lhoty, od níž by bylo nutno třeba Pískovou Lhotu odlišit. Kdyby ovšem takové přídavné jméno spisovný jazyk potřeboval, utvořil by si nepochybně podobu *borovolhotský, pískovolhotský, dubovomlýnský, osovobítýšský* atd., a to prostě proto, že spisovný jazyk zpravidla dává přednost tvoření přídavných jmen od celého jména, aby shoda mezi základním jménem a jmény odvozenými byla co největší. Na druhé straně však je nutno říci, že spisovný jazyk respektuje vžitý místní obyčej v užívání přídavných jmen všude, kde jsou dostatečně zřetelná, kde taková místní podoba nemůže

---

[2] Před vchodem do průchodu u Státní banky Na příkopě se přesto doporučuje prohlídka výrobků průmyslu *papír zpracujícího* (!) ještě dnes.

[3] Viz Naše řeč 36, 1953, s. 34—43.

být zaměněna s přídavným jménem od jména jiného. Tak na př. od názvu *Březové Hory* (u Příbramě) utvořil si místní obyčej přídavné jméno *březohorský* (abychom zůstali u příkladu, který je nejbližší našemu dotazu) a spisovný jazyk se k této podobě téměř jednoznačně přiklonil.

Blízkou obdobou naší otázky je tvoření přídavných jmen od místních jmen, jejichž součástí je přídavné jméno přivlastňovací. Zde je místní obyčej rozdvojen. V části těchto přídavných jmen je kmenová podoba přídavného jména přivlastňovacího, na př. *královopolský, mnichovohradišťský, vlachovobřezský, hrochovotýnecký* (od Královo Pole, Mnichovo Hradiště, Vlachovo Březí, Hrochův Týnec), u jiných však je kmenová podoba podstatného jména, od něhož je přídavné jméno přivlastňovací odvozeno, na př. *karlovarský, havlíčkobrodský, kralodvorský* (od Karlovy Vary, Havlíčkův Brod, Králův Dvůr) a j. Spisovný jazyk přejímá z místního užívání obojí podoby, typ *královopolský* i typ *karlovarský*. Přitom však pozorujeme, že první z nich se pociťuje jako pravidelnější. Na př. vedle *kralodvorský* se dnes často objevuje i *královodvorský*.

Požadavek co největší shody odvozeného přídavného jména se základním jménem místním byl rozhodujícím faktorem v třicátých letech v diskusi o přídavných jménech typu *karlovický* — *karlovský*. Spisovný jazyk dal přednost typům *karlovický, pardubický, jistebnický, novojičínský, vsetínský* před místními podobami *karlovský, pardubský, jistebský, novojický, vsacký*, které jsou tvořeny od základu místních jmen, nikoli od jmen celých. Ze dvou možných podob si tedy spisovný jazyk vybral tu, která je zřetelnější a lépe slouží jeho dorozumívací úloze. V případě poměru typů *trhosvinenský* a *trhovosvinenský* nelze dobře tvrdit, že by typ *trhosvinenský* nebyl dostatečně zřetelný v tom smyslu, že by mohl vést k nedorozumění, přesto však je nutno přiznat, že typ *trhovosvinenský* bezpečněji poukazuje k základnímu osadnímu názvu.

Můžeme tedy nakonec říci: Ve spisovném jazyku je možno užít přídavného jména *trhosvinenský* i *trhovosvinenský*, obě podoby jsou svým tvořením správné, třebaže podoba *trhovosvinenský* je zřetelnější, a kdo nezná místní obyčej, jistě jí dá přednost. Ovšem je-li v místním užívání podoba *trhosvinenský* pevná, není důvodu se jí v místním úředním styku vyhýbat. *vh*

Kurník, perličník, krůtník, husník a kachník. Způsob chovu drůbeže ve velkém, jak se dnes zavádí v drůbežárnách, vyžaduje zpřesnění dosavadních názvů pro chlívky, doplnění o další názvy a zároveň odstranění nynější neustálenosti v pojmenování. Dnes již nevystačíme s kurníkem, poněvadž v moderně zařízených drůbežárnách chováme i jinou drůbež než slepice a potřebujeme rozlišovat podle toho názvy chlívků.

Nejznámějším a nejobecněji užívaným názvem je *kurník*. Odedávna se jím rozuměl především chlívek pro slepice. A v tomto významu jej užívají i dnes naši drůbežníci. Vedle něho žije v jazyce ještě výraz *slepičník* a *slepičárna*, ale obě slova jsou rázu nespisovného. Jako názvy odborné se nehodí; to platí zvláště o slepičárně, která je nadto ještě slovem citově zabarveným. Ani jedno, ani druhé slovo nemůže tedy soupeřit se spisovným výrazem *kurník*.

Novým názvem v češtině je *perličník*, jímž se označuje chlívek pro perličky (jejich chov ve velkém se u nás nyní rozmáhá). Tento název je dobře utvořen obdobně podle názvů jiných chlívků. Proto vybavuje celkem bez nesnází správnou představu. Stejně je tomu i s názvem *krůtník*, který je znám již z dřívějška jako chlívek pro krůty.

U výrazů výše uvedených není v jazyce kolísání a celkem dobře plní své poslání. Zato u chlívků pro husy je situace poněkud složitější, neboť se vyskytuje několik názvů a i v odborném tisku pozorujeme kolísání a rozpaky, kterého názvu se přidržet. Husy se u nás chovaly odjakživa a býval pro ně vždy zvláštní chlívek. Někde mu říkali *husník*, jinde *husárna* a opět jinde znali jen *husinec*. Všechny tři názvy jsou utvořeny od slova *husa*, všechny postupně pronikaly do spisovného jayzka, ale žádnému z nich se dosud nepodařilo zvítězit úplně nad ostatními. Největší naději na tento úspěch má ovšem *husník*, neboť svou příponou se vhodně zařazuje mezi ostatní názvy pro drůbeží chlívky. Proto jej také doporučujeme v souhlase s názvoslovnou komisí Čs. akademie zeměd. věd.

Ještě pestřejší situace se vyvinula u chlívku pro kachny. Na jedné straně setkáváme se s výrazy *kachník, kachninec, kachnárna* (srov. *kachna, kachně, kachní*), zatím co na druhé straně vyskytují se pojmenování *kačník, kačinec* (srov. *kačena, kačení, kačer*). Panuje tu tedy značná neustálenost, která je ke škodě věci samé a bude patrně nejlíp, zavede-li se v zemědělském názvosloví pojmenování toliko jediné. V souhlase s chystaným *Malým zemědělským slovníkem terminologickým* doporučujeme dávat v odborném slohu přednost názvu *kachník*, který je ostatně již nyní výrazem nejčastěji používaným. Tím dosáhneme jednoty, zbavíme se názvů, které mají jen krajový, místní ráz, jako *kachninec, kačník*, a v drůbežářském názvosloví nám vznikne soubor názvů stejně tvořených, což je jistě výhodné: *kurník* (pro slepice), *perličník, krůtník, husník* a *kachník*.

Sr

Naše řeč, časopis Ústavu pro jazyk český ČSAV; roč. XXXVII, 1954, čís. 7—8. Vyšlo 20. IX. 1954. Řídí univ. prof. Dr Alois Jedlička s redakční radou. Vydává Ústav pro jazyk český Československé akademie věd v Nakladatelství ČSAV. — Tiskne Knihtisk, n. p., závod 03, Jungmannova tř. 15, Praha II. Novinové výplatné povoleno dohl. pošt. úřadem Praha 022, č. j. 313/130-Ře-53.
D-07821